

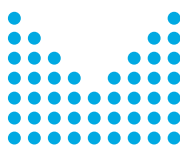

meta

společnost pro příležitosti
mladých migrantů

VZDĚLÁVÁNÍ A ZAČLEŇOVÁNÍ ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM

SYSTÉMOVÁ DOPORUČENÍ

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

Tento materiál vznikl v rámci projektů *Program na podporu pedagogických pracovníků při práci s žáky cizinci* a *Téma dne: Škola, základ integrace*, které jsou spolufinancované z prostředků Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí.

META, o.p.s. – Společnost pro příležitosti mladých migrantů je nevládní organizace, která se od roku 2004 zabývá integrací žáků s odlišným mateřským jazykem (migrantů) do českého vzdělávacího systému. META se problematice vzdělávání této skupiny žáků věnuje jak na úrovni přímého poradenství v ČR žijícím cizincům, tak na úrovni podpory vedení škol a pedagogických pracovníků. Za dobu svého působení podpořila META přes 1800 osob v přímém sociálním poradenství, realizovala přes 55 kurzů pro cizince, 75 seminářů pro pedagogické pracovníky, proškolila přes 1000 pedagogických pracovníků, vyškolila 56 asistentů pedagoga, vytvořila 13 akreditovaných kurzů pro pedagogy a zaznamenala přes 170 tisíc návštěv na webovém informačním portálu www.inkluzivniskola.cz. Dlouhodobým cílem společnosti je zajištění plynulého integračního procesu, v průběhu kterého se žákům přicházejícím z kulturně a jazykově odlišného prostředí dostává odpovídající podpory při naplňování specifických vzdělávacích potřeb, které vyplývají z jejich situace.

Kolektiv autorů META, o.p.s.:

Kristýna Titěrová, Lukáš Radostný, Zuzana Brumlichová, Klára Horáčková, Petra Vávrová

Poděkování autorů patří také všem expertům a účastníkům nadresortní platformy „Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem“ (červenec 2013–červen 2014), kteří při přípravě a zpracování textu přispěli svými cennými připomínkami a inspirativními poznámkami.

META, o.p.s. – Společnost pro příležitost mladých migrantů

Ječná 17, 120 00 Praha 2
tel/fax: +420 222 521 446

info@meta-ops.cz
www.meta-ops.cz

Hlavní cíl:

Cílem předkládaného materiálu je identifikovat problematické oblasti v procesu vzdělávání a podpory dětí a žáků nově příchozích nebo vyrůstajících v kulturně a jazykově odlišném prostředí. Materiál definuje soubor opatření, která mají vést k zefektivnění a koncepčnímu uchopení integračního procesu cílové skupiny a posílení inkluzivního nastavení českého vzdělávacího systému. Formou návrhů a doporučení směřuje k překonávání překážek ve vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem. Tato doporučení jsou určena klíčovými aktéry, kteří určují podobu vzdělávání této skupiny žáků. Obsah a forma materiálu odpovídají dokumentům, které se obvykle v angličtině nazývají „policy papers“. Autoři pro ně zvolili název „systémová doporučení“.

Klíčová slova:

vzdělávání a začleňování dětí a žáků s odlišným mateřským jazykem, žák cizinec, dítě cizinec, rovné příležitosti ve vzdělávání, cizinci ze třetích zemí, migrant, imigrant, integrace cizinců, integrační proces, jazyková příprava a podpora, čeština jako druhý jazyk, inkluzivní přístup, inkluzivní vzdělávání, vzdělávání pedagogů, sociální a pedagogické poradenství, koordinace integračního procesu, koncepce vzdělávání cizinců, komunitní tlumočení, informační podpora, interkulturní senzitivita

Seznam zkratek:

CERMAT	Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání
CPIC	Centrum na podporu integrace cizinců (integrační centra)
ČDJ	čeština jako druhý jazyk
ČJL	český jazyk a literatura
ČŠI	Česká školní inspekce
ČŠÚ	Český statistický úřad
DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
EIF	Evropský fond pro integraci příslušníků třetích zemí
ESF	Evropský sociální fond
IVP	individuální vzdělávací plán
KIC	Koncepce integrace cizinců
MŠ	mateřská škola
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
MV (MVČR)	Ministerstvo vnitra České republiky
NNO	nevládní nezisková organizace
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OPPA	Operační program Praha Adaptabilita
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PISA	Program pro mezinárodní hodnocení žáků
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
RP	rozvojový program
RVP	Rámcový vzdělávací program
SIP	Státní integrační program
SPC	speciálně pedagogické centrum
SŠ	střední škola
ŠPP	školní poradenské pracoviště
ŠPZ	školské poradenské zařízení
ŠVP	školní vzdělávací program
ŠZ	Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů
ÚJOP	Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze
ZŠ	základní škola
žák s OMJ	žák s odlišným mateřským jazykem

OBSAH

Úvod	9
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1 Vzdělávání a kulturní diverzita	11
1.2 Vzdělávání imigrantů v evropském a mezinárodním kontextu	11
1.3 Přístup žáků s OMJ ke vzdělávání v České republice	13
2 SOUBOR NAVRŽENÝCH OPATŘENÍ	15
1 Koordinace a koncepce	16
2 Jazyková příprava a podpora v předškolním věku	19
3 Jazyková příprava a podpora na ZŠ.....	22
4 Jazyková příprava a podpora na SŠ	27
5 Vzdělávání pedagogů	30
6 Poradenství žákům s OMJ a školám, které je vzdělávají	33
7 Podpora sociálního poradenství při práci s žáky s OMJ	35
8 Podpora mateřského jazyka	38
Závěr	40
Použitá literatura	42

ÚVOD

META, o.p.s. – Společnost pro příležitosti mladých migrantů se dlouhodobě věnuje oblasti integrace cizinců do vzdělávacího systému. V rámci své poradenské a vzdělávací činnosti zaměřené jak na děti cizince, tak pedagogy, řeší situace, které vycházejí z nedostatečné systémové podpory obou těchto skupin.

Na rozdíl od ostatních zemí západní Evropy se vzdělávání cizinců v České republice dlouhodobě nedostává odpovídající pozornosti. Poměrně dlouho se podpora dostávala pouze dětem azylantům a občanům zemí EU. Teprve v posledních letech se začíná postupně dostávat větší podpory i žákům z tzv. třetích zemí (tj. států mimo EU). Zatím se však jedná pouze o dílčí kroky, které nejsou součástí širší koncepce. Tuto situaci vnímáme dlouhodobě jako neuspokojivou, a proto je cílem tohoto materiálu vytvoření prostředí, ve kterém kulturní a jazyková odlišnost nepředstavuje překážku ve vzdělávání.

Zahraniční zkušenost nám ukazuje, že jedině takový vzdělávací systém, který dokáže koncepčně, kontinuálně a v odpovídající míře reagovat na vzdělávací potřeby všech žáků z kulturně a jazykově odlišného prostředí, dokáže efektivně rozvíjet jejich potenciál. Dobře nastavený vzdělávací systém nenechává celou zodpovědnost pouze na školách, resp. na rodinách, ale dokáže do integračního procesu zapojit i další klíčové aktéry, stanovit jejich kompetence a koordinovat jejich součinnost.

Z tohoto důvodu iniciovala META, o.p.s. v červenci 2013 vznik **nadresortní platformy „Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem“**, jejímž cílem bylo vytvořit návrh systémových opatření vedoucích ke koncepčnímu nastavení. Tato aktivita byla financována z prostředků Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí (dále EIF), neboť téměř tři čtvrtiny cizinců žijících na území ČR tvoří právě občané třetích zemí. Navrhovaná opatření však zasahují mnohem širší cílovou skupinu **žáků s odlišným mateřským jazykem** (dále žák s OMJ). Platformy a na ní navazujících expertních skupin zaměřených na dílčí témata se účastnili zástupci ministerstev školství a vnitra, státní správy a samospráv, dále pak zástupci odborných ústavů (NÚV, ÚJOP), České školní inspekce, ředitelé a učitelé mateřských, základních i středních škol, akademičtí pracovníci z pedagogických fakult, pracovníci nevládních organizací, zástupci pedagogicko-psychologických poraden, ale i samotní rodiče s migrační zkušeností. V rámci platformy proběhlo jedenáct setkání expertních pracovních skupin, kterých se zúčastnilo celkem 61 odborníků z různých oblastí. Samotného jednání širší platformy se dohromady účastnilo 35 odborníků. Společným výstupem roční práce všech spolupracujících odborníků je tento dokument. Navrhovaná doporučení byla připravována s cílem v maximální možné míře využít již existujících opatření a struktur a nevytvářet zbytečně novou finanční a organizační zátěž.

V průběhu diskusí naráželi odborníci na množství situací, které potvrzovaly, jak je tato oblast v našem prostředí doposud neuchopená. V některých segmentech zcela chybí relevantní data, zejména v oblasti jazykových dovedností a délky pobytu těchto žáků, stejně jako nejsou známy přesné počty žáků, kterým se dostalo podpory. Na samém začátku je i akademické zpracování tématu. Tomu odpovídá i terminologická rozvolněnost, která většinu diskusí provází.

Současná doba je podle našeho přesvědčení otevřená koncepčnímu uchopení tohoto tématu. Aktuální dokument Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*¹ odkazuje na potřebu rozvoje vzdělávacího systému posunem od izolovaných a nedostatečně provázaných řešení směrem ke komplexní strategii podložené dlouhodobou vizí. Předkládaný materiál je v souladu s prioritami

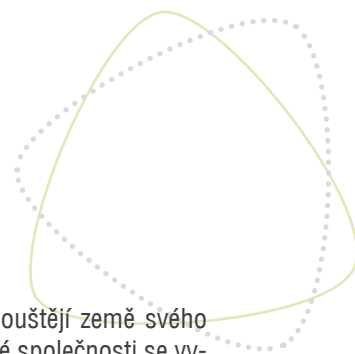
1 Více informací: <http://www.vzdelavani2020.cz/>

této koncepcce, zejména s ohledem na **snižování nerovností ve vzdělávání, podporu kvalitní výuky a učitele a odpovědně a efektivně řízený vzdělávací systém**. Věříme, že pokračující odborná diskuse a transformace navrhovaných doporučení do podoby akčního plánu jsou cestou k naplnění výše uvedených strategických priorit.

Jsme přesvědčeni, že investice vložená do vzdělávacího systému, který reaguje i na potřeby žáků s OMJ, se vrátí v podobě plně integrovaného člena různorodé a soudržné společnosti. Naopak kulturní a jazyková izolace může vést k její radikalizaci. Posilování sociální soudržnosti je proces, který předchází bezpečnostním rizikům, posiluje ekonomickou soběstačnost migrantů a posiluje též úlohu školy jako místa, kde se děti a žáci z kulturně a jazykově odlišného prostředí často poprvé v životě setkávají s majoritní kulturou.

„Když jsem před patnácti lety přijela do Čech, snad celý první rok jsem si připadala jako v bublině. Nemohla jsem z ní ven a nikdo do ní nemohl za mnou. I když jsem přes bublinu všechno viděla a slyšela, byla jsem úplně izolovaná. A nebylo to jenom jazykem, kterému jsem nerozuměla. Všechno bylo úplně jiné a neznámé. Pořád jsem se bála, že udělám něco špatně, směšně nebo prostě jinak. Tak jsem se radši neprojevovala vůbec.“ (Mugi, 25 let)

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1 VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURNÍ DIVERZITA

Vzdělávání je přirozená lidská potřeba. Stejně přirozená je i skutečnost, že milióny lidí opouštějí země svého původu a hledají nová působiště i za cenu odloučení od své původní kultury a jazyka. Vyspělé společnosti se vyznačují tím, že dovedou rozpoznat zásadní důležitost kulturní diverzity ve vzdělávání a využít této skutečnosti pro svůj další vývoj a rozvoj. Způsob, jakým současná společnost vzdělává své děti, bude ovlivňovat naši budoucnost po několik generací. Mimořádný význam vzdělávání se odráží v nadnárodních dokumentech, jakými je například *Úmluva o právech dítěte* (zejména článek 28)², kde právo na vzdělání patří mezi nezpochybnitelné pilíře, jejichž cílem je zajištění zdravého vývoje společnosti na celosvětové úrovni.

Pro českou realitu představoval pád železné opony v roce 1989 přelomový moment, od kterého se společnost začala postupně navracet ze čtyřicetileté geopolitické izolace k přirozenému stavu kulturní diverzity. Po dlouhé době se český vzdělávací systém ocitl v situaci, kdy se začíná vyrovnávat se skutečností, že čeština není mateřským jazykem všech dětí, které české školy navštěvují. S proměnou České republiky ze země tranzitní v zemi cílovou je již zřejmé, že se jedná o fenomén, který nelze nadále přehlížet a ignorovat. Nelze očekávat, že by se problematické situace s tímto fenoménem spjaté vyřešily samy. Děti vzdělávané v českých školách nebudou do budoucna tvořit kulturně a jazykově homogenní skupinu. Budou naopak vyrůstat v kulturně a jazykově různorodém prostředí a záleží pouze na nás, zda dokážeme vzdělávací systém nastavit tak, aby bylo možné zkušenost kulturní diverzity v českém vzdělávacím prostředí **proměnit ve výhodu** pro další generace.

1.2 VZDĚLÁVÁNÍ IMIGRANTŮ V EVROPSKÉM A MEZINÁRODNÍM KONTEXTU

Přestože v našem prostředí se jedná o téma, kterému se začalo dostávat větší pozornosti až v posledních letech, v kontextu evropské zkušenosti se jedná o dlouhodobě sledovanou problematiku. Podle zprávy OECD popisující realitu mnoha evropských zemí patří žáci s migrační zkušeností ke skupinám ohroženým zejména dosahováním horších výsledků ve vzdělávání a také předčasným ukončením vzdělávací dráhy.³ Dokument Rady Evropy *The linguistic and educational integration of children and adolescents from migrant backgrounds*⁴ charakterizuje integraci této skupiny jako jednu ze zásadních výzev, kterými se v perspektivě sociální inkluze a sociální soudržnosti musí evropské státy zabývat.

Evropská komise si průběžně nechává zpracovávat výzkumné zprávy týkající se tématu vzdělávání a integrace dětí s migrační zkušeností.⁵ Mezi důležitá témata patří úspěšnost dětí s migrační zkušeností při překonávání bariér, které jim jejich životní situace přináší, ztráta motivace při zařazování do nižších ročníků, horší výsledky ve vzdělávání. Ukazuje se, že více než etnicita má na těchto problémech podíl sociální zařazení do společnosti

2 *Úmluva o právech dítěte*, New York: OSN, 1989. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

3 *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD, 2012. Dostupné z: <http://www.oecd.org/edu/school/50293148.pdf>

4 *The linguistic and educational integration of children and adolescents from migrant backgrounds*. Strasbourg: Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_ForumGeneva/MigrantChildrenConceptPaper_EN.pdf

5 *Education and migration strategies for integrating migrant children in European schools and societies. An independent report submitted to the European Commission by the NESSE network of experts*. Evropská komise, 2008. Dostupné z: <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf>

a vzdělání, kterého dosáhli rodiče. Jako klasická překážka ve vzdělání je identifikována **jazyková bariéra**, která nabývá na závažnosti, čím vyšší je věk dítěte v době příjezdu. Častým tématem je též skutečnost, že vyučovací jazyk se zpravidla významně odlišuje od jazyka hovorového, který je používán mimo školu.

Děti z rodin s migrační zkušeností se v rámci vzdělávacího systému obecně ocitají ve znevýhodněné pozici, avšak míra znevýhodnění se liší podle nastavení jednotlivých států. Mezi dlouhodobé nástroje, kterými OECD mapuje úspěšnost dětí migrantů, patří *Program pro mezinárodní hodnocení žáků PISA (Programme for International Student Assessment)*. Z šetření, které proběhlo v roce 2009, byla zpracována samostatná studie zaměřená na problematiku vzdělávání dětí imigrantů s ohledem na vztah migračních politik a vzdělávacích systémů.⁶ Velkou pozornost tato analýza věnovala tématu **rozvoje potenciálu, který děti s migrační zkušeností mají**. Materiál přináší též doporučení pro vzdělávací systémy členských států, aby zvláštní zřetel věnovaly strategiím a programům, podporujícím obzvláště zranitelnou skupinu žáků přicházejících ve vyšším věku (cca 15 let). Opomenutí těchto strategií může mít za následek marginalizaci těchto žáků v kritickém věku a ohrožení integračního procesu.

Další důležitý dokument Evropské komise *Social Investment Package*⁷ upozorňuje také v souvislosti se vzděláváním dětí imigrantů **na předčasné opouštění vzdělávacího systému**. Ve vztahu k právům migrantů bývá uváděna též *Evropská sociální charta*⁸ jako dokument, který klade důraz na překonávání faktorů, které jsou překážkami v dosahování základního vzdělání. **Odstraňování bariér**, které mají děti s OMJ při dosahování úspěchů ve vzdělávání a předcházení předčasnému opouštění vzdělávacího systému, lze považovat za principy, které jsou uplatňovány zeměmi, jež mají s tématem vzdělávání žáků cizinců dlouhodobou zkušenost. Za zmínění též stojí skutečnosti, že pro Radu Evropy představují dvě klíčová opatření právě **podpora výuky oficiálního jazyka** a současně **podpora mateřského jazyka**.⁹

Pro českou realitu nabízejí poměrně důležitý zdroj inspirace zkušenosti ze sousedního Německa, které je nám kulturně blízké a některé oblasti, např. Sasko mají také obdobnou skladbu cizinců jako Česká republika. **Saský model začleňování** představuje systém kontinuální podpory jazykového vzdělávání migrantů.¹⁰ Výuka jazyka je zde zohledňována jak na obecné, tak odborné úrovni a tvoří základní předpoklad pro školní integraci. Kontinuita jazykové přípravy je zajištěna tříetapovým modelem, který zahrnuje jak přípravné kurzy, tak spolupráci a zapojení pedagogů ve všech předmětech pro posílení výuky odborného jazyka. Naopak z bavorské zkušenosti vznikl metodický materiál KIKUS¹¹, který je zaměřen na jazykovou podporu dětí cizinců v předškolním vzdělávání.

6 *Untapped Skills - Realising the Potential of Immigrant Students*, OECD, 2012, s. 12. Dostupné z: <http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf>

7 *Social Investment Package*, Brusel: Evropská komise, 2013, s. 7. Dostupné z: http://www.spcr.cz/files/en/eu/ec/COMM_Social-investment-package_en.pdf

8 *Evropská sociální charta*. Turín, 1961. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1218/esch.pdf>

9 *From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*. Strasbourg: Rada Evropy, 2007. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Guide_niveau3_en.asp

10 *Jazyková a kulturní rozmanitost*. Praha: Goethe-Institut, 2012.

11 Více informací: <http://www.kikus-muenchen.de/>

1.3 PŘÍSTUP ŽÁKŮ S OMJ KE VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Témata, která ve vztahu ke vzdělávání žáků migrantů zaznívají v evropském kontextu, se týkají i české reality. Český vzdělávací systém navštěvuje od předškolního po střední vzdělávání více než třicet tisíc žáků pocházejících ze zahraničí.¹² Tito žáci jsou v mnoha případech **znevýhodnění neznalostí vyučovacího jazyka**, která přímo a dlouhodobě ohrožuje rozvoj jejich vzdělávacího potenciálu. Jejich přístup k výuce ovlivňuje ale i v odborné literatuře popsany fenomén **vykořenění**¹³. Ten je spojen mimo jiné s kulturním šokem, ztrátou motivace učit se, frustrací, pocitem odcizení a velkou osamělostí. Kromě jejich složité životní situace znevýhodňuje tyto žáky mnohdy také sociokulturní postavení jejich rodičů. Ti jim z důvodu jazykové bariéry nemusí být oporou při vzdělávání, stejně jako jim na rozdíl od českých rodičů nepomohou v orientaci v českém školství.

Je zřejmé, že tito žáci vyžadují nemalou pozornost. Zároveň je jisté, že pokud chceme, aby náš vzdělávací systém byl rovný a spravedlivý, musíme jej potřebám těchto žáků také přizpůsobit.

Česká republika se připojila k *Úmluvě o právech dítěte*, která ji podle čl. 28 odst. 1 zavazuje činit základní vzdělání povinným a bezplatně dostupným pro všechny. Jakékoliv jednání ve vztahu k dítěti by se mělo řídit nejlepším zájmem dítěte a nemělo by mu nadřazovat zájmy rodičů, natožpak zájmy toho kterého státu. Podpisem Úmluvy o právech dítěte se stát zavazuje, že bude respektovat a zabezpečovat práva stanovená Úmluvou, tedy v našem případě i právo na vzdělání, a to každému dítěti, **bez jakékoliv diskriminace**.

Zákon č. 561/2004 Sb., *o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*, ve znění pozdějších předpisů (dále ŠZ), toto reflektuje hned v § 2 *Zásady a cíle vzdělávání*, který nárok na rovný přístup ke vzdělávání bez jakékoliv diskriminace přiznává kromě občanů ČR i občanům jiných členských států EU. Z tohoto nároku jsou bohužel z neznámých důvodů vyloučeni děti občanů třetích zemí.

Podmínky vzdělávání cizinců upravuje § 20 ŠZ. Ten vymezuje podmínky, za kterých mají cizinci přístup ke vzdělání, povinnosti ředitelů škol a školských zařízení ve vztahu k této skupině žáků a povinnosti krajských úřadů v zajištění jazykové přípravy pro nově příchozí žáky cizince. Ta je z hlediska vyrovnávání potřeb těchto žáků klíčová a budeme ji v předkládaném dokumentu věnovat velkou pozornost, protože její naplňování je zatím velmi problematické. Z dalších důležitých paragrafů je pak třeba jmenovat i § 36 *Plnění povinnosti školní docházky*, který určuje, že **povinná školní docházka** se vztahuje jak na cizince ze zemí EU, cizince ze třetích zemí, tak na žadatele o mezinárodní ochranu i azylanty. Z povinné školní docházky nejsou vyloučeni ani cizinci, kteří na území České republiky pobývají nelegálně.

Důležitou část školského zákona představuje § 16, který upravuje vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. Z řad cizinců se § 16 odst. 4 písm. c) vztahuje na žáky v postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníky řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.

Novelizací vyhlášky 73/2005 Sb., *o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných* (147/2011 Sb.), došlo k úpravě definic žáka se sociálním znevýhodněním, za nějž je nově považován i „**žák znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka**“¹⁴.

V současné době dochází díky novelizaci zmiňovaného § 16 k redefinici žáků, kteří mají jakoukoliv **potřebu podpůrných opatření ve vzdělávání**. Do této diskuse bychom rádi přidali i redefinování dětí a žáků, na něž se zaměřuje tento strategický dokument. Pokud se totiž na žáky začneme dívat optikou jejich vzdělávacích potřeb, je zřejmé, že tito žáci mají zejména potřebu jazykové podpory. Mají totiž **odlišný mateřský jazyk** od jazyka vyučovacího. Z tohoto hlediska ale nelze mluvit pouze o žácích cizincích, ale o mnohem **širší skupině žáků**. Mezi ně patří i žáci z migrantských rodin s českým občanstvím, děti krajanů navracejících se zpět do ČR po dlouhodobých pobytech

12 Statistické ročenky školství – výkonové ukazatele. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

13 IGOA, Cristina. *The Inner World of the Immigrant Child*. Routledge, 1995.

14 Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, § 1 odst. 6.

v zahraničí, děti z bilingvní rodiny, kde dominuje jiný než český jazyk, atd. Těto definici nejlépe odpovídá pojem **děti a žáci s odlišným mateřským jazykem**. Současná legislativa i většinová odborná diskuse toto ovšem ne-reflektuje a jakákoliv jazyková podpora je vázána na cizí státní příslušnost bez ohledu na jazykové potřeby žáků. Zároveň ani neexistují přesná data o počtech dětí, které do vzdělávacího systému vstupují s nedostatečnou znalostí českého jazyka.

Zahraníční vzdělávací systémy pracují také nejčastěji s pojmy vázanými na jazykové potřeby. Setkáváme se s pojmy *ELL* (English language learners – *žáci učící se anglickému jazyku*), *ESL learners* (English as a second language learners – *žáci s angličtinou jako druhým jazykem*) nebo *EAL pupils/students* – English as an additional language pupils/students – *žáci/studenti s angličtinou jako dalším jazykem*.

Specifikum jazykové odlišnosti těchto dětí a žáků se pak odráží zejména v **přístupu k výuce češtiny**. Je třeba si uvědomit, že rodilí mluvčí nahlíží na svůj mateřský jazyk jinak než ten, pro koho je tento jazyk cizím/druhým jazykem. Stejně tak se liší i výuka češtiny pro nerodilé mluvčí od vyučovacího předmětu Český jazyk (a literatura). Pro děti a žáky s OMJ učící se češtinu v českém prostředí pro potřeby dalšího studia a následně budoucího zaměstnání plní čeština roli tzv. **druhého jazyka**. Není v silách žáků s OMJ naučit se češtinu pouze z hodin českého jazyka pro rodilé mluvčí a z hodin ostatních vyučovaných předmětů. Stejně jako v předškolních zařízeních není vždy možné, aby se děti dokázaly bez podpory zorientovat a připravit se dostatečně na vstup do základní školy. Žáci s OMJ se potřebují cíleně a systematicky vzdělávat v **češtině jako druhém jazyce** (dále ČDJ). Zatím však tato podpora probíhá nahodile, z velké části bez adekvátní profesní přípravy a metodické podpory učitelů, kteří ji poskytují.

Kromě výše uvedených zákonů a legislativních norem upravujících vzdělávání žáků cizinců hrají důležitou úlohu i některé další zákony upravující například podmínky pobytu cizinců na území České republiky. Jedná se o zákon č. 326/1999 Sb., *o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů (dále Zákon o pobytu cizinců)*, který upravuje podmínky pro pobyt jak občanů států Evropské unie, tak občanů tzv. třetích zemí. Tento zákon upravuje také podmínky, za kterých mohou v ČR získat cizinci povolení k pobytu za účelem studia. Vydání povolení k pobytu na území ČR je vždy vázáno na naplnění účelu studia, který je definován § 64. Pobytu v rámci výměnných programů či odborných praxí upravuje § 42d. Na děti plnící povinnou školní docházku se nevztahuje povinnost prokazovat účel ani typ pobytu.

Samostatnou skupinu představují azylanti, držitelé doplňkové ochrany a žadatelé o udělení mezinárodní ochrany. Podmínky pro jejich pobyt na území ČR jsou upraveny zákonem č. 325/1999 Sb., *o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu)*. Skupiny azylantů a držitelů doplňkové ochrany jsou v oblasti vzdělávání dále podporovány v rámci Státního integračního programu (SIP) realizovaném MV a dotačními programy MŠMT, včetně rozvojového programu *Zajištění podmínek základního vzdělávání nezletilých azylantů, osob požívajících doplňkové ochrany, žadatelů o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky a dětí cizinců umístěných v zařízení pro zajištění cizinců*.

Z ostatních zákonů se do situace cizinců ve vzdělávacím systému promítá například zákon č. 48/1997 Sb., *o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů*. Do systému veřejného zdravotního pojištění spadají pouze cizinci s trvalým pobytem (a jejich děti). V případě, že nemají v ČR trvalý pobyt, jsou nuceni uzavírat komerční pojištění pro cizince, které je dražší a nemusí pokrývat veškeré typy péče jako veřejné zdravotní pojištění. Pro školy to pak může znamenat, že někteří žáci nemusí mít uzavřenou komplexní formu pojištění, což může představovat komplikace při výletech, školách v přírodě apod.

2 SOUBOR NAVRŽENÝCH OPATŘENÍ

V následující části předkládaného dokumentu přinášíme **návrhy opatření** směřující ke vzdělávacímu systému, který bude schopen jednak odpovídat na potřeby žáků s OMJ, ale zároveň umožní proměnit kulturní a jazykovou diverzitu ve školním prostředí v nástroj **posílení sociální koheze** v rámci společnosti a přispěje ke **zvýšení konkurenceschopnosti** budoucích generací všech žáků. Je důležité zmínit, že se nejedná o vytváření zcela nového systému vzdělávání žáků s OMJ, ale o **optimalizaci již existujících opatření** a jejich doplnění o takové formy podpory, které v současné době chybí.

Důvodem pro přípravu tohoto strategického materiálu je skutečnost, že existující opatření nepokrývají celý průběh vzdělávání a začleňování žáků s OMJ. V mnoha oblastech **chybí dostatečná materiální a metodická podpora pedagogů**. Chybí též dostatečně propracovaný **systém jazykové výuky a podpory žáků s OMJ**. Chybějící **koordináční role** též nahrává situacím, kdy na sebe existující opatření nenavazují, a žáci s OMJ, ale i učitelé se ocitají bez podpory, kterou ke zvládnutí problematických fází integračního procesu obě strany potřebují.

V následující části materiálu je představen **soubor opatření**, která vznikla a byla diskutována v průběhu července 2013 – června 2014 v rámci **odborné platformy „Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem“** a expertních skupin zaměřených na dílčí témata. Na navrhovaných opatřeních se podílelo 96 externích odborníků z různých oblastí. Protože je vzdělávání žáků s OMJ ovlivňováno na mnoha úrovních, navrhovaných opatření bylo formulováno celkem osm a každé se z určitého úhlu vzdělávání žáků s OMJ dotýká – buď se týká oblasti podpory vzdělávání na úrovni jednotlivých stupňů, nebo mapuje a navrhuje opatření pro oblasti, které přímé vzdělávání ovlivňují (koordinace, vzdělávání pedagogů, poradenství). Díky komplexnosti situace jsou zároveň všechna navrhovaná opatření vzájemně provázána.

Každé opatření je uvedeno **analýzou**, v níž je zmapovaná současná situace, dosavadní praxe a slabá místa, která integrační proces žáků s OMJ komplikují. Nejedná se o vyčerpávající zpracování daných oblastí, ale spíše o stručnou charakteristiku, která pojmenovává zásadní problematické momenty. Zdrojem informací pro analýzy byly veřejně dostupné informace, legislativa a především poznatky z expertních skupin a jednání platformy.

Po úvodní analýze následuje **soubor doporučení**. Ta jsou směřována v některých případech na konkrétní instituce, které mají danou oblast díky své působnosti na starosti. V případech, kdy toto není jasné, navrhuje nejprve diskusi o tom, jakým směrem by se situace měla dále vyvíjet a kdo by měl mít dané doporučení na starost. Pokud v doporučení zmiňujeme vytvoření konkrétních pozic (např. *koordinátor vzdělávání žáků s OMJ*), chceme tím zdůraznit především **služby**, které by měly být na té konkrétní úrovni poskytovány a koordinovány. Jsme si ale vědomi skutečnosti, že realizace služeb nemusí být poskytována jedinou osobou koordinátora, ale může být přizpůsobena potřebám a rozložení kompetencí dané instituce.

Navržená opatření:

- ▶ Opatření 1 **Koordinace a koncepce**
- ▶ Opatření 2 **Jazyková příprava a podpora v předškolním věku**
- ▶ Opatření 3 **Jazyková příprava a podpora na ZŠ**
- ▶ Opatření 4 **Jazyková příprava a podpora na SŠ**
- ▶ Opatření 5 **Vzdělávání pedagogů**
- ▶ Opatření 6 **Poradenství žákům s OMJ a školám, které je vzdělávají**
- ▶ Opatření 7 **Podpora sociálního poradenství při práci s žáky s OMJ**
- ▶ Opatření 8 **Podpora mateřského jazyka**

1 KOORDINACE A KONCEPCE

A) ANALÝZA SITUACE

Pro současnou podobu začleňování a vzdělávání dětí a žáků s OMJ je charakteristickým znakem **chybějící koncepční ukotvení** a následně **nedostatečná koordinace jejich podpory ve vzdělávání**, a to především na úrovni sdílení informací, využívání dostupných opatření a nástrojů a jejich průběžné evaluace. Školám, které vzdělávají tyto žáky, se zpravidla nedostává systémové podpory a situace vzniklé příchodem žáků z kulturně a jazykově odlišného prostředí se řeší ad hoc. Školy, které s cizinci zatím nemají zkušenosti, často nevědí, kde hledat podporu, ať již metodickou, nebo finanční. Ne vždy dokážou efektivně spolupracovat s ostatními subjekty.

Existující dílčí opatření zaměřená na překonávání překážek ve vzdělávání, které jsou pro tuto cílovou skupinu charakteristické, nejsou součástí **koncepce**, která by přesahovala partikulární praxi jednotlivých aktérů a dále pak sloužila **jako nástroj pro orientaci a definování priorit**. Vzdělávání žáků s OMJ doposud chybí vize, jež by vytyčila žádoucí cíle, kterých by mělo být na tomto poli dosaženo.

Na nejobecnější úrovni je integrace cizinců ze třetích zemí upravena nadresortním dokumentem *Koncepce integrace cizinců* (KIC), který stanovuje hlavní směry politiky integrace cizinců žijících na území České republiky. Koordinaci naplňování koncepce má v gesci Ministerstvo vnitra, které koncepci ve spolupráci s ostatními resorty každoročně aktualizuje. Koncepci schvaluje svým usnesením vláda a pověřuje tak jednotlivé resorty naplňováním konkrétních opatření. Téma vzdělávání je obsaženo v prvních prioritách, tj. znalost českého jazyka, která je chápána jako nezbytná pro začlenění do společnosti a rozvoj vzájemných vztahů mezi cizinci a většinovou společností. V intencích KIC je znalost češtiny chápána jako klíčový faktor pro získání vzdělání a kvalifikace. Zvláštní pozornost je věnována dětem cizincům. **Za zajištění vzdělávání cizinců zodpovídá MŠMT.**

Úkoly pro MŠMT v rámci KIC však v žádném případě nelze považovat za podrobný scénář, jak by měla integrace cizinců v oblasti vzdělávání vypadat. Tato opatření vztahující se především k zajištění jazykové přípravy cílové skupiny **nejsou zasazena do širšího rámce**, který by **systémově ošetřil všechny klíčové aktivity** (zajištění výuky jazyka všech žáků s OMJ, odbornou přípravu pedagogů, zajištění dostupnosti podpůrných služeb apod.), a realizovaná opatření nemají díky tomu požadovaný účinek.

MŠMT každoročně podle koncepce vypisuje **rozvojové a dotační programy** na jazykovou přípravu cizinců a na integrační aktivity. Jejich reálný dopad na cílové skupiny není ale podrobně sledován a vyhodnocován. Doposud nebylo zjišťováno, kolik žáků s potřebou jazykové podpory do škol chodí, zda se podpory dostává všem, kteří ji potřebují, jaký rozsah podpora z programů má či zda je dostatečná. MŠMT kromě dotací zpracovalo ve spolupráci s NÚV *Metodické doporučení ředitelům škol k výuce žáků – cizinců*¹⁵. Jeho cílem je zorientovat ředitele základních škol v problematice a dát doporučení do praxe. Podobné cíle sledují i ministerstvem vydávané metodiky.¹⁶ META, o.p.s. rovněž vytvořila z prostředků MŠMT (z dotačního programu na podporu aktivit v oblasti integrace cizinců) prakticky orientovaný webový portál pro pedagogy www.inkluzivniskola.cz, který je i nadále financován ze zmíněného dotačního programu MŠMT, ale především z prostředků EIF. META, o.p.s. zároveň průběžně proškoluje pedagogy v této oblasti. I přes zmiňované aktivity se ovšem **nejedná o koordinované a koncepčně uchopené zajištění vzdělávání a začleňování dětí a žáků s OMJ.**

Ve strategickém materiálu MŠMT *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020* je skupina žáků imigrantů zmiňována jako jedna z cílových skupin s ohledem na záměr snižovat nerovnosti ve vzdělávání. Toto lze chápat jako dobré východisko pro přijetí závazku MŠMT k vytvoření koncepčního přístupu.

15 Č. j.: 25 120/2011-27, dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-reditelum-skol-vyuca-cizincu>

16 Více informací: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/vzdelavani-zaku-cizincu>

Tak jako chybí koordinace a koncepce na úrovni MŠMT, chybí i na úrovni krajů. A to i přesto, že právě kraje jsou spolu se zřizovateli na základě § 20 ŠZ odpovědní za poskytování jazykové přípravy. Na úrovni krajských úřadů je ovšem téma vzdělávání žáků s OMJ reflektováno jen zřídka. A to i v případě, že na většině krajských úřadů působí koordinátoři pro národnostní menšiny, kteří mají integraci cizinců zahrnutou do své činnosti, či přímo koordinátoři integrace cizinců. Jejich potenciál ve vztahu ke vzdělávání žáků s OMJ zůstává zpravidla nevyužitý.

Funkční podobě **koordinační role** se postupně přibližují místní samosprávy, které využívají možnosti čerpat finanční prostředky v rámci Projektů obcí na podporu integrace cizinců (administrováno MV). V rámci projektů obcí dochází často k podpoře aktivit směřujících k **propojení klíčových aktérů integračního procesu**. Do těchto projektů bývají většinou zapojeny právě i školy.

Integrace dětí a žáků s OMJ do vzdělávacího systému je **komplexním procesem**, do kterého kromě MŠMT vstupují i další instituce. Podpora a vzdělávání žáků s OMJ tak dlouhodobě zůstávají významně roztrženy. **Chybí jasně definované odpovědnosti** a efektivní využití klíčových integračních nástrojů. Dále chybí průběžná **komunikace mezi klíčovými aktéry**, která by byla svou povahou nadresortní, vedla by v dostatečné míře ke **sjednocení postupu při realizaci opatření** vedoucích k naplňování integračního procesu a předcházela roztržetosti na poli koncepce i praxe.

Jako funkční řešení se jeví zajištění **nadresortní spolupráce všech důležitých aktérů**. Efektivitu koordinované spolupráce v současné době potvrzují zkušenosti s činností platformy klíčových aktérů, kterou od července 2013 realizuje META, o.p.s. Doposud se jednání platformy a navazujících expertních pracovních skupin účastnili zástupci většiny klíčových resortů a institucí, čímž připravili pole pro další spolupráci.

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Zásadní proměna podoby vzdělávání a začleňování dětí a žáků s OMJ není možná bez zapojení klíčového resortu, kterým je MŠMT. Úkolem MŠMT je **vytvořit koncepci** vzdělávání a začleňování těchto žáků a vytvořit pro tuto koncepci podmínky. Pro zajištění funkčního systému vzdělávání žáků s OMJ na celém území ČR je dále třeba finanční a metodické koordinace a informační podpory na úrovni krajů a dále obcí s rozšířenou působností.

1) Koncepční zajištění vzdělávání žáků s OMJ na úrovni MŠMT

- ▶ Navrhujeme, aby MŠMT v rámci pravidelných kulatých stolů a setkávání s experty a zástupci klíčových aktérů
 - ▶ zpracovalo podklady k vytvoření koncepce s využitím doporučení uvedených v předkládaném materiálu,
 - ▶ definovalo konkrétní podobu koncepce vzdělávání a začleňování žáků s OMJ, ve formě logicky konzistentního souboru opatření,
 - ▶ transformovalo koncepci v **akční plán**, který bude předložen ministrowi školství ke schválení.

2) Zajištění koordinace vzdělávání a začleňování žáků s OMJ na úrovni MŠMT

Pro tvorbu koncepce vzdělávání žáků s OMJ, tvorbu akčního plánu a jeho následné naplňování je nezbytné personální zajištění na úrovni MŠMT. Protože se jedná o úkol prostupující agendu mnoha oddělení MŠMT a vyžaduje spolupráci i mimořesortní, je třeba určit jednu konkrétní osobu zodpovědnou za koordinaci této agendy.

- ▶ Navrhujeme proto, aby MŠMT v rámci existující struktury personálně zajistilo koordinaci agendy integrace a vzdělávání žáků s OMJ.

Koordinátor vzdělávání žáků s OMJ kromě koordinace financování v této oblasti zajišťuje

- ▶ vytvoření státní koncepce vzdělávání žáků s OMJ a strategii naplňování,
- ▶ průběžný monitoring poskytovaných služeb a monitoring kvality poskytovaných služeb,
- ▶ setkávání expertů a klíčových aktérů v rámci kulatých stolů a zpracovávání jejich výstupů, setkávání expertních pracovních skupin k dílčím tématům,
- ▶ vytváření podkladů pro realizaci navržených opatření,
- ▶ komunikaci s krajskými koordinátory vzdělávání žáků s OMJ (odbory školství krajských úřadů) a zajištění jejich pravidelných metodických setkávání,
- ▶ sjednocení a aktualizaci informací o vzdělávání žáků s OMJ s cílem informovat rodiče cizince. Tyto informace v jazykových mutacích by měly být umístěny na web MŠMT.

3) Zajištění koordinace vzdělávání a začleňování žáků s OMJ na úrovni krajů (regionů)

- Navrhujeme, aby odbory školství jednotlivých krajů **začlenily agendu** vzdělávání a začleňování žáků s OMJ do své činnosti a personálně zajistily její koordinaci. Pracovní náplň pověřené osoby (tzv. *krajský koordinátor vzdělávání žáků s OMJ*) by spočívala v zajištění návaznosti jednotlivých fází integračního procesu a v průběžném monitoringu poskytovaných služeb.

Krajský koordinátor vzdělávání žáků s OMJ

- vytváří (koordinuje vznik) regionální koncepce vzdělávání žáků s OMJ a strategii jejího naplňování,
 - průběžně monitoruje poskytované služby,
 - průběžně monitoruje kvalitu poskytovaných služeb,
 - je v kontaktu se školami (MŠ, ZŠ, SŠ), zná možnosti dostupných forem podpory,
 - poskytuje nebo zajišťuje školám metodickou podporu v oblasti vzdělávání žáků s OMJ,
 - poskytuje podporu školám při získávání dotací a dalších zdrojů,
 - podává základní informace pedagogům a ředitelům škol o způsobu vzdělávání žáků s OMJ,
 - má informace o kurzech češtiny pro cizince ve své lokalitě,
 - má kontakty na tlumočníky, NNO, dobrovolnické organizace (a další subjekty, které mohou svými aktivitami přispět k procesu začleňování),
 - předává rodičům podrobné informace o dalším postupu a dostupných jazykových kurzech,
 - kontaktuje školu a iniciuje setkání rodičů, dítěte, ředitele, sociálního pedagoga,
 - koordinuje dostupnost služeb v rámci školských poradenských zařízení (např. vstupní diagnostika aj.),
 - komunikuje s lokálním koordinátorem pro národnostní menšiny a integraci cizinců a regionálními Centry na podporu integrace cizinců (CPIC).
- Navrhujeme, aby agenda vzdělávání a začleňování žáků s OMJ byla personálně zajištěna též v rámci existující struktury odborů školství obcí s rozšířenou působností.

2 JAZYKOVÁ PŘÍPRAVA A PODPORA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

A) ANALÝZA SITUACE

Ve školním roce 2011/12 navštěvovalo mateřské školy (dále MŠ) 4 714 dětí cizinců, o rok později to bylo již 5 434 a v letošním školním roce chodí do MŠ 6 307 dětí s cizí státní příslušností.¹⁷ Podle dostupných informací Českého statistického úřadu (ČSÚ) pobývalo v roce 2012 na území ČR 14 963 dětí ve věku 0–4 let. Přestože to není nezanedbatelné množství, do kterého navíc nejsou započteny děti s českým občanstvím, které však rovněž nezajíají vyučovací jazyk, problematika inkluze dětí s OMJ do předškolního vzdělávání je v České republice podceňována a systémové podpoře mateřských škol i období před nástupem do MŠ není věnována téměř žádná pozornost. Děti pocházející z odlišného kulturního a jazykového prostředí přirozeně potřebují podporu pedagogů a specifický přístup odpovídající jejich potřebám. Zkušenosti u nás i v zahraničí ukazují, že podpora ze strany pedagogů mateřských škol hraje nezastupitelnou roli v procesu integrace dítěte s OMJ i jeho rodiny, avšak pedagogové nejsou na tuto problematiku systematicky připravováni (viz Opatření 5).

V Konceptu integrace cizinců se uvádí, že má MŠMT „zajistit podporu výuky českého jazyka nad rámec běžné výuky ve školách pro žáky-cizince v předškolním a základním vzdělávání prostřednictvím rozvojového a dotačního programu“.¹⁸ Zajištění jazykové podpory pro děti s OMJ v MŠ se ovšem neobjevuje v žádné školské legislativě ani metodických pokynech. Možná i z tohoto důvodu k ní dochází jen velmi ojediněle. Záleží pouze na řediteli školy, jak vyhodnotí potřeby svých žáků a jak moc je aktivní v hledání možností podpory a jejího financování. Ředitelé MŠ mohou na (nejen) jazykovou podporu dětí žádat o **dotační program** (*Podpora aktivit v oblasti integrace cizinců na území ČR*). Z dotačního programu *Podpora aktivit v oblasti integrace cizinců na území ČR v roce 2014* si požádala **pouze jedna MŠ** (MŠ Sluníčko, Brno), tj. celkový objem žádaných prostředků na celou ČR je 30 000 Kč, což je v kontextu předškolního vzdělávání v celé České republice zanedbatelná částka.

Z této skutečnosti je patrné, že ředitelé o možnosti dotací vůbec neví nebo se pro ně administrativa spojená s projekty stává příliš velkou bariérou. Zároveň se tyto programy vztahují pouze na děti občanů třetích zemí. Kromě této ojedinělé podpory realizují **dvě městské části** v Praze podporu MŠ z *Projektů obcí na podporu integrace cizinců na lokální úrovni v roce 2014* financovanými MV. V Praze 12 je podpora realizována přítomností asistentky pedagoga vietnamské národnosti, tvorbou metodických materiálů a realizací seminářů pro pedagogy. V Praze 13 pak realizací kurzů češtiny pro děti s OMJ probíhajících ve vybraných školách a rovněž realizací seminářů pro pedagogy (obě aktivity probíhají ve spolupráci s organizací META, o.p.s.).

Jak je z výše uvedených příkladů zřejmé, podpora dětí s OMJ je v našich MŠ stále velmi ojedinělou a okrajovou záležitostí. Ze zmiňovaných projektů byly podpořeny maximálně desítky dětí, zatímco zařízení pro předškolní vzdělávání navštěvuje přes šest tisíc dětí s OMJ. Jazyková příprava dětí s OMJ předškolního věku je přitom klíčová pro jejich plnění školní docházky, od základních komunikačních frází až po rozvoj slovní zásoby předškoláka. Této jazykové přípravě nebyla zatím z hlediska obsahu také věnována žádná pozornost.

Přípravě na úspěšné začlenění do povinného vzdělávání brání mnohdy i skutečnost, že děti s OMJ předškolní zařízení vůbec nenavštěvují. To může být způsobeno do určité míry malou kapacitou MŠ, neznalostí nabídky či nedůvěrou rodičů k předškolním zařízením. Bariéru někdy vytváří i složitá administrativa, ve které se rodiče sami neorientují, či kritéria pro přijetí dětí, které rodiče cizinci nesplní.

Žádná pozornost se nevěnuje ani rodinám s dětmi ve věku 0–3 roky, které ještě předškolní vzdělávání nenavštěvují. Rodičům dětí chybí například odborná podpora a poradenství ve výchově k vícejazyčnosti. Rodiče dětí s OMJ mohou využívat služeb školských poradenských zařízení (dále ŠPZ), konkrétně pedagogicko-psychologických

17 Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele, <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

18 Postup při realizaci aktualizované Koncepte integrace cizinců – Společné soužití v roce 2013, s. 8

poraden (dále PPP) a speciálně pedagogických center (dále SPC). Tato možnost je ovšem z důvodu nedostatku vhodných diagnostických nástrojů na zjišťování vzdělávacích potřeb dětí bez znalosti jazyka a nedostatku odborníků na danou problematiku čistě formální.

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Poskytování jazykové podpory pro děti s OMJ v MŠ je jednou z priorit navrhovaných systémových změn. Z diskusí v expertních pracovních skupinách vyplývá **potřeba jazykovou podporu poskytovat systémově a v jasně definovaném rozsahu**, ač v jednotlivých MŠ bude podpora organizována různým způsobem z důvodu rozdílných denních režimů a počtu dětí s OMJ. S jazykovou podporou je však nutné začít ihned po příchodu dítěte s OMJ do MŠ, již během adaptačního procesu v prvním měsíci. Zároveň je třeba věnovat pozornost i jazykové podpoře dětí, které MŠ nenavštěvují (odbornému poradenství rodinám migrantů s dětmi od 0–6 let, mateřským centřům atd.).

1) Způsob organizace a rozsah jazykové přípravy:

- Doporučujeme, aby každá mateřská škola zajistila dětem s OMJ **výuku češtiny jako druhého jazyka (ČDJ)** v rozsahu 60 minut týdně od nástupu dítěte do MŠ po předškolní ročník včetně.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Optimální počet dětí ve skupině je 6–8. Skupiny je možné rozdělit dle věku, popř. míry socializace. Škola si stanoví rozvrh výuky ČDJ dle denního režimu tříd a ve stanoveném termínu budou majoritní žáci ve svých třídách dělat činnosti, které děti s OMJ po příchodu do třídy zvládnou dodělat, nebo jim nebudou chybět. Výuku ČDJ lze rozdělit do více dní, např. 2 x 30 minut. Výuka začne v druhém týdnu v září, resp. dva týdny po příchodu do školy pro starší děti (5–6 let) a na konci září, resp. po měsíci od příchodu pro mladší děti (2–4 roky), popř. dle individuálních potřeb dětí s OMJ později. Jazyková výuka je vedena proškoleným vyučujícím dané MŠ, popř. externím lektorem ČDJ a vychází ze vzdělávacího obsahu ČDJ.

- V případě velmi malého počtu dětí s OMJ doporučujeme školám zajistit individuální jazykovou přípravu v podobě vypracování individuálního vzdělávacího plánu (IVP) a pravidelné individuální práce s dítětem s OMJ v rozsahu minimálně 30 minut týdně (lze rozdělit do více dní, např. 2 x 15 minut, 3 x 10 minut).
- Před zahájením povinné školní docházky je třeba, aby dítě s OMJ prošlo jazykovou přípravou. Toto lze ošetřit případným zavedením **povinného předškolního ročníku**. V individuálních případech, kdy rodina s dítětem s OMJ přijde do ČR těsně před nástupem do povinné školní docházky, bude na posouzení pedagogicko-psychologické poradny, zda dítě zvládne nástup na ZŠ s podpůrnými opatřeními, anebo zda bude absolvovat předškolní ročník, intenzivní prázdninový kurz nebo přípravnou třídu.
- Doporučujeme, aby MŠMT pravidelně informovalo ředitele mateřských škol o možnostech podpory dětí s OMJ.

2) Vytvoření vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru ČDJ

- Doporučujeme, aby NÚV ve spolupráci s odborníky na předškolní vzdělávání a zejména odborníky na češtinu jako druhý jazyk vypracovalo vzdělávací obsah a metodiku výuky ČDJ v předškolním vzdělávání a zařadilo je do RVP pro předškolní vzdělávání.
- Doporučujeme opatřením ministra školství zařadit vzdělávací obor ČDJ do RVP pro předškolní vzdělávání a následně do ŠVP.
- Doporučujeme, aby MŠMT opatřením ministra školství informovalo veřejnost o zařazení vzdělávacího oboru ČDJ, na jehož základě školy upraví své ŠVP.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Vzdělávací obsah jazykové přípravy bude zařazen do části 5.2.1 Jazyk a řeč (případně do obsahu v jiných vzdělávacích oblastech) jako podklad pro individuální jazykovou přípravu dětí v délce jednoho až dvou let. Podmínky a organizační pokyny vzdělávání a začleňování dětí s OMJ do MŠ budou popsány v kapitole 8 *Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí mimořádně nadaných*.

3) Vytvoření jazykové diagnostiky

- Doporučujeme, aby NÚV ve spolupráci s odborníky na jazykovou diagnostiku (ÚJOP) a češtinu jako druhý jazyk vytvořilo jednoduchý jazykově diagnostický nástroj, založený především na pozorování, s metodikou testování pro předškolní vzdělávání.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Při zápisu do MŠ bude ve vstupním dotazníku zjištěno, zda jsou děti v kontaktu s českým prostředím a jaké jsou orientačně jejich jazykové dovednosti. To již může MŠ sloužit jako podklad pro komunikaci o navyšování finančních prostředků.

Po příchodu žáka do školy (v prvním měsíci po příchodu) provede proškolený pedagog vstupní jazykovou diagnostiku, založenou především na pozorování (diagnostika na škole je důležitým předpokladem nízkoprahovosti), na jejímž základě škola obdrží navýšený normativ pro financování jazykové podpory. Z těchto prostředků je financována výuka, popřípadě odměna pro pedagoga za individuální práci s dítětem s OMJ. Pokud bude třeba posouzení ŠPZ, pošle škola diagnostiku tam.

Organizaci kurzu a financování aktivit kontroluje ČŠI nebo PPP.

4) Změna způsobu financování jazykové přípravy a podpory

- Doporučujeme, aby financování jazykové podpory bylo pro školu nárokové (normativní). Výše normativu by se pak odvíjela od výstupu z jazykové diagnostiky.

5) Změna legislativy:

- Do § 20 školského zákona doporučujeme přidat nárok na jazykovou podporu i pro děti v MŠ.
- V novele školského zákona v § 16 a zejména v prováděcím předpisu doporučujeme uvést jazykovou podporu v MŠ jako jedno z podpůrných opatření. Jazyková podpora bude navázána na stupně podpůrných opatření z hlediska navyšování normativů.
- Doporučujeme MŠMT vydat metodický pokyn k plnění jazykové podpory na MŠ a o způsobu diagnostikování jazykových potřeb.

6) Podpora práce s rodinou

- Doporučujeme, aby státní správa i samospráva (prostřednictvím dotací, preventivních programů apod.) zajistily MŠ i rodinám dětí s OMJ možnost využívání **komunitních tlumočnicků** a v případě potřeby i dosažitelné služby **sociálních pracovníků** (viz Opatření 7), případně **sociálních pedagogů** (viz Opatření 6).

3 JAZYKOVÁ PŘÍPRAVA A PODPORA NA ZŠ

A) ANALÝZA SITUACE

Na základních školách (dále ZŠ) se ve školním roce 2013/14 vzdělává dohromady 15 109 žáků cizinců, v roce 2012/13 to bylo 14 551 a v roce předchozím 14 344 žáků cizinců.¹⁹ Přestože u těchto žáků jazykové dovednosti ve vyučovacím jazyce nikdo plošně nezjišťuje, zkušenosti pedagogů, poradenských zařízení, univerzit²⁰ i neziskových organizací ukazují, že velký počet z nich má vyučovací jazyk osvojen v omezené míře nebo vůbec, a proto potřebuje jazykovou podporu.

Každý žák cizinec plnící si povinnou školní docházku má dle školského zákona **nárok na jazykovou přípravu**. Zajistit ji má „*krajský úřad příslušný podle místa pobytu žáka ve spolupráci se zřizovatelem školy*“.²¹ Neexistuje plošná analýza dostupnosti ani forem jazykové podpory, ale z dostupných informací vyplývá, že **jazyková podpora** se dostává jen velmi **omezenému počtu žáků**. Důvody jsou podle našich zjištění následující: nejasně nastavená organizace jazykové přípravy, nejasná zodpovědnost za její organizování a nenárokové financování prostřednictvím dotací.

Organizaci jazykové podpory upravuje vyhláška 48/2005 Sb., *o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky*. Znění vyhlášky vychází ze situace před novelou školského zákona z roku 2012, kdy byly třídy pro jazykovou přípravu otevřeny pouze dětem občanů EU, a pro zefektivnění výuky se počítalo se sítí krajem jmenovaných škol, které jazykovou přípravu poskytovaly v odpoledních hodinách žákům z celého okolí. Žáci měli podle tohoto ustanovení nárok minimálně na 70 vyučovacích hodin češtiny. Toto uspořádání se v praxi neosvědčilo. Dojíždění do desítky kilometrů vzdálené školy na jednu až dvě vyučovací hodiny týdně **není optimální model jazykové přípravy**. Navíc na mnoha jmenovaných školách nebyla tato jazyková příprava poskytována vůbec (přestože žáci v regionu byli). Analýza poskytování jazykové přípravy pro děti občanů EU chybí, z výše dotací lze dovodit, že byla ve velmi omezené míře (většinou méně než 1 000 000 Kč ročně).

Od novely ŠZ z roku 2012 mají nárok na jazykovou podporu všichni žáci, ale způsob jejího organizování ovlivňují spíše než zmiňovaná vyhláška (která zůstala téměř nezměněna) **rozvojové programy**, které MŠMT k poskytování jazykové přípravy každoročně vyhláší. Rozvojové programy (RP) jsou rozděleny podle kategorií cizinců na *RP Zajištění bezplatné přípravy k začlenění do základního vzdělávání dětí osob se státní příslušností jiného členského státu Evropské unie* (jazyková příprava má probíhat podle výše zmíněné legislativy, tedy na vybraných školách), *RP Bezplatná výuka českého jazyka přizpůsobená potřebám žáků-cizinců ze třetích zemí* a *RP Zajištění podmínek základního vzdělávání nezletilých azylantů, osob požívajících doplňkové ochrany, žadatelů o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky a dětí cizinců umístěných v zařízení pro zajištění cizinců* (jazyková příprava probíhá na škole, kam žák dochází k plnění povinné školní docházky). V roce 2013 bylo v RP pro žáky ze třetích zemí přiděleno 9 656 393 Kč, pro azylanty a žadatele 3 258 773 a pro občany zemí EU 740 397 Kč.

Tento způsob poskytování jazykové přípravy není žádným způsobem koordinovaný, je nepřehledný, nejasný a ve svých důsledcích neefektivní. Ukazuje se, že o RP žádají pouze někteří ředitelé škol, čímž se pokrývají potřeby velmi omezeného počtu žáků. Například za rok 2013 byly z RP čerpány prostředky na jazykovou přípravu cca 1 800 žáků ze zmíněných více než 14 tisíc, v Karlovarském kraji například nežádala žádná škola, přestože se zde v daném školním roce vzdělávalo 750 cizinců. Zda se žákovi dostane jazykové přípravy, závisí především na informovanosti ředitelů škol a ochotě zažádat si o peníze z dotačních programů (přináší administrativu). Roli hraje i načasování příchodu žáka do školy (žádá se jednou ročně) a často také množství žáků, kteří jazykovou přípravu ve škole potřebují (čím více žáků, tím větší pravděpodobnost žádosti o podporu).

Kromě výše jmenovaných ovlivňuje poskytnutí jazykové přípravy zřejmě i nejednoznačná zodpovědnost za tuto službu. **Z legislativy vyplývá, že za poskytování je zodpovědný kraj ve spolupráci se zřizovatelem**. Krajské odbory školství ovšem většinou pouze zprostředkovávají žádosti na MŠMT o poskytování jazykové přípravy,

19 Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele, <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

20 Srov. KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci v základních školách – Fakta, analýzy, diagnostika*. Praha: Univerzita Karlova, 2013.

21 Školský zákon, § 20, odst. 5

někdy ji organizují pro občany EU na vybraných školách a informují ředitele škol o dotacích. Sedm zřizovatelů žádá MV o prostředky z „projektů obcí na integraci cizinců“, z nichž hradí i výuku češtiny na školách. To znamená, že **kraje i obce tuto službu zajišťují jen okrajově**. Z podstaty věci žádají o rozvojové programy samotní ředitelé škol a v případě žáků ze třetích zemí a azylantů (včetně žadatelů atd.) tuto podporu i sami svým žákům poskytují (v několika případech i žákům z EU). **Očekává se, že je to právě ředitel školy, kdo je za jazykovou přípravu svých žáků zodpovědný, to ovšem současná legislativa nereflexuje**. Kromě financování z RP a projektů obcí z MV poskytují některé školy jazykovou podporu a doučování i z projektů Evropského sociálního fondu (ESF).

Současný způsob organizování a financování jazykové přípravy má následující rizika:

- ▶ vše se odvíjí od aktivního přístupu ředitele/zřizovatele,
- ▶ může nastat duplicita financování (škola žádá MŠMT, obec nebo EU na stejné aktivity),
- ▶ financuje se něco, co nemá daný standard a není úplně jasné, jak by to mělo probíhat.

Dalšími problematickými oblastmi zajištění jazykové přípravy je její hodinová dotace, obsah jazykové přípravy, způsob zajištění, hodnocení žáků v průběhu jejího plnění a dovednosti pedagogů vyučujících češtinu jako druhý jazyk. **Současná hodinová dotace na jazykovou přípravu je výrazně nedostatečná**. 70 vyučovacích hodin je velmi limitních a žákům nestačí ani k osvojení základů češtiny jako druhého jazyka (ČDJ), natož aby se díky nim byli schopni zařadit do běžné výuky. Již nyní organizují některé školy mnohonásobně vyšší podporu i v rámci běžného rozvrhu (nikoliv po výuce), a to navzdory současné legislativě. Z výzkumů a odborné literatury²² vyplývá, že žáci mají potřebu **dlouhodobé jazykové podpory** (jazyk na komunikační úrovni si osvojí do dvou let, akademický jazyk až po minimálně pěti letech). Praxe ve školách je ovšem velmi různá a pohybuje se na škále od jedné hodiny doučování z českého jazyka týdně (nikoliv výuku ČDJ) po intenzivní kurz 15 hodin týdně v době běžné výuky. Převažuje ovšem odpolední doučování, což je z hlediska efektivity velmi problematické. Jak již bylo řečeno výše, chybí standard, který by ředitelům školy ukázal, jak má jazyková příprava vypadat. Školy si tedy hledají řešení samy a ne vždy je optimální.

Nejasný způsob organizace není jedinou překážkou v kvalitě a efektivitě jazykové podpory. Školám chybí i **vzdělávací obsah** češtiny jako druhého jazyka. Výuka je většinou inspirována výukou cizích jazyků, tedy pouhým rozšiřováním slovní zásoby, která nezaručí žákům s OMJ úspěch v dalších vyučovaných předmětech. Ač je v současné době na trhu řada kvalitních učebnic pro výuku češtiny jako cizího jazyka, žádná z nich nereflexuje potřeby žáků v základním vzdělávání.

Žáci s OMJ studující na školách v České republice mají **různou úroveň znalosti českého jazyka**, která zatím nebyla a není plošně a systémově diagnostikována a analyzována (až na dílčí výzkumy a šetření²³). Z tohoto důvodu není jasné, jakou míru jazykové podpory žáci potřebují a v návaznosti na to, kolik financí je potřeba na začleňování žáků s OMJ vynaložit. Statistiky neuvádějí ani počet dětí a žáků s OMJ vzdělávajících se podle IVP, s asistentem pedagoga nebo využívajících jinou formu vyrovnávacích opatření. Neznáme ani počet žáků, kterým se dostalo jazykové podpory.

Kromě jasně nastavené jazykové podpory žáků v ČDJ jsou pro jejich školní úspěšnost zásadní i další **vyrovnávací opatření**. Podle současné legislativy (Vyhláška 147/2011 Sb.) mají žáci, kteří dostatečně nerozumí vyučovacímu jazyku, možnost dosáhnout na vyhláškou jmenovanou vyrovnávací opatření (přizpůsobení výuky potřebám žáků, vzdělávání dle IVP, podpora asistenta pedagoga atd.). To se v praxi děje pouze ojediněle. Mnozí žáci s OMJ sedí v našich školách **bez povšimnutí** a aktivní podpory ze strany vyučujících i několik let. Pedagogové i ředitelé škol nejčastěji uvádí následující důvody: nedostatek finančních prostředků, velký počet žáků ve třídě bránící individualizaci, nejasné možnosti podpory, nespolečenská spolupráce s rodinou, nedostatečné kompetence ze strany vyučujících, obavy z „pozitivní diskriminace“ apod. K tomu je nutné připočítat i nejasnou zodpovědnost za vzdělávání a podporu těchto žáků. Mnozí učitelé totiž nemají pocit, že jsou za jazykovou přípravu a podporu žáků zodpovědní. Zároveň chybí jasně nastavený způsob vzdělávání žáků s OMJ, který by školy měly poskytovat a jehož dosažení by následně bylo hodnoceno zřizovateli, rodiči a především Českou školní inspekcí. Pedagogům pak chybí dovednosti v inkluzivním přístupu k výuce a propojování výuky obsahu a jazyka, které jsou pro rozvoj žáků s OMJ (a nejen těch) zásadní.

22 Viz CUMMINS, Jim: *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Cambrian Printers, 2001.

23 Srov. KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci v základních školách – Fakta, analýzy, diagnostika*. Praha: Univerzita Karlova, 2013.

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Je zřejmé, že cesta k naplnění práva na jazykovou přípravu a tím k rovnému přístupu k výuce je velmi nesnadná a je třeba systém optimalizovat. Z diskusí v expertních skupinách vyplývá, že **ideální je poskytovat jazykovou přípravu na škole, kde žák plní povinnou školní docházku**. Stávající systém je třeba tomuto ideálu přizpůsobit.

1) Změna způsobu organizace a rozsahu jazykové přípravy

- Po příchodu žáka bez znalosti češtiny doporučujeme školám zajistit **intenzivní výuku češtiny jako druhého jazyka (ČDJ) v rozsahu 320 hodin (16 týdnů x 20 hodin)**.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Poskytování této intenzivní výuky je variabilní podle počtu žáků na škole:

Škola s větším počtem žáků, kteří toto opatření potřebují, otevírá třídu nebo skupinu žáků na výuku ČDJ. Třída/skupina je heterogenní (věkově, jazykově i podle úrovní) a funguje místo běžné dopolední výuky. Žák z počátku chodí do své kmenové třídy jen na vybrané předměty, hodnocen je pouze za ně a za ČDJ.

Škola s menším počtem žáků, která nemůže nabídnout intenzivní skupinovou výuku, poskytuje těmto žákům 320 hodin ČDJ kombinací skupinové / individualizované výuky (minimálně 3 hodiny týdně), konzultací a samostatnou práci v rámci běžné výuky podle IVP, prací s asistentem pedagoga pod vedením učitele ČDJ, e-learningem atd.

Škola má na zkrácený úvazek učitele ČDJ nebo smlouvu s externím lektorem, případně má výuku ČDJ na starosti proškolený vyučující dané školy (viz Opatření 5). Učitelé mají k dispozici e-learning / blended learning pro žáky a vzdělávací obsah ČDJ.

- Doporučujeme školám poskytovat **další jazykovou podporu** žákům, kteří absolvovali intenzivní výuku ČDJ nebo žákům s potřebou jazykové podpory přicházejícím z jiných škol. Doporučujeme poskytnout těmto žákům **3 hodiny ČDJ týdně po dobu dalších 1–2 roků** (výjimečně 3 roky).

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

ČDJ nabízí škola v rámci „skupiny na ČDJ“. Žáci odchází např. z hodin českého jazyka. Nabízí se tři alternativy této podpory (v kombinaci): individualizace s učitelem, skupinová výuka nebo individualizace s asistentem podle připraveného učiva od učitele ČDJ.

Jazykovou úroveň zjišťuje škola na základě **jazykové diagnostiky**.

2) Čeština jako druhý jazyk (ČDJ)

2a) Vytvoření vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru ČDJ

- Doporučujeme, aby NÚV ve spolupráci s odborníky na základní vzdělávání a zejména odborníky na češtinu jako druhý jazyk vypracovalo vzdělávací obsah a metodiku vzdělávacího oboru ČDJ a zařadilo je do RVP. Zároveň se vzdělávacím obsahem je třeba definovat i výstupní dovednosti za 320hodinový kurz i pro dlouhodobou jazykovou podporu, aby na ně bylo možné navázat průběžnou jazykovou diagnostiku.
- Doporučujeme opatřením ministra školství zařadit vzdělávací obor ČDJ do RVP pro základní vzdělávání a následně do ŠVP.
- Doporučujeme, aby MŠMT opatřením ministra školství informovalo veřejnost o zařazení vzdělávacího oboru ČDJ, na jehož základě školy upraví své ŠVP.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Vzdělávací obsah ČDJ v rozsahu 320 hodin a následný obsah dvouleté jazykové podpory včetně očekávaných výstupů bude zařazen do RVP pro základní vzdělávání ve vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace (jako samostatná součást vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura nebo jako samostatný vzdělávací obor), dále v kapitole 7 *Rámcový učební plán a Poznámky k rámcovému učebnímu plánu*. Podmínky a organizační pokyny výuky a začleňování žáků s OMJ budou vymezeny v kapitole 8 *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami*.

2b) E-learning / blended learning

- Doporučujeme, aby bylo z prostředků v rámci Koncepce integrace cizinců, popř. z prostředků ESF či EIF vytvořeno e-learningové prostředí pro individuální jazykovou přípravu žáků s OMJ na úrovni ZŠ (s ohledem na 320hodinový kurz i následnou jazykovou podporu).

3) Jazyková diagnostika

- Doporučujeme, aby NÚV ve spolupráci s odborníky na jazykovou diagnostiku (ÚJOP) a češtinu jako druhý jazyk vytvořilo jednoduchý jazykově diagnostický nástroj s metodikou testování.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Vybraný pedagogický pracovník (speciální pedagog, proškolený a zkušený pedagog ČDJ) po příchodu žáka do školy (nejlépe v prvním týdnu v září / po příchodu) provede **vstupní jazykovou diagnostiku**, na jejímž základě škola obdrží navýšený normativ pro financování jazykové podpory.

- Navrhujeme vytvořit **průběžnou diagnostiku**, díky které bude zřejmé, v jaké míře má žák s OMJ obdržet další jazykovou podporu.
- Doporučujeme, aby testovací nástroj byl zpřístupněn školám, žákům i rodičům prostřednictvím webu ČŠI na domácí testování vznikající v projektu NIQUES.

4) Změna způsobu financování jazykové přípravy a podpory

Ukazuje se, že podmiňovat jazykovou přípravu žádostmi o dotace není z hlediska rovných příležitostí optimální. Optimální není ani rozdělení RP na cílové skupiny, protože ve škole jsou žáci často ze všech cílových skupin a pro důsledného ředitele by to znamenalo žádat prostředky ze dvou až tří programů, tudíž další administrativu.

- Řešením je **zvýšené normativní financování** – tj. doporučujeme, aby peníze škola dostala automaticky (normativně) na zvýšenou potřebu podpory žáka bez zprostředkování krajem či na žádost z dotace.
- Doporučujeme, aby do výkazů k 30. 9. měl ředitel školy možnost uvést informace o potřebě jazykové podpory. Z důvodu flexibility by toto bylo vhodné i k 31. 3. Výše normativu se bude odvíjet od výstupu z **jazykové diagnostiky**. Pokud bude třeba posouzení ŠPZ, pošle škola diagnostiku tam.
- Doporučujeme, aby škola s malým počtem žáků, kteří jazykovou podporu potřebují, měla možnost požádat krajský úřad o dofinancování jazykové podpory. Dále doporučujeme krajům zanést do směrnice **povinnost dofinancovat** jazykovou přípravu i podporu z účelově vázaných prostředků.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Platit by se nemělo „na žáka“, ale „na výkon“, protože je rozdíl, zda je ve škole deset žáků s OMJ nebo jeden (v současné době se poskytuje jazyková příprava již pro jednoho žáka z EU [vyhl.48/2005]). V případě menších škol by mohl jazykovou přípravu financovat přímo kraj prostřednictvím externích lektorů ČDJ, kteří by měli na starost více škol. Koordinace lektora by byla v gesci krajského koordinátora vzdělávání žáků s OMJ (viz Opatření 1).

- Navrhujeme, aby jazyková podpora byla navázána na identifikační číslo žáka, což by vyřešilo problémy s přechodem žáka na jinou školu, spolu s žákem by putoval např. tzv. jazykový pas nebo portfolio.

5) Změna legislativy:

- Doporučujeme v § 20 odst. 5 školského zákona přenést zodpovědnost za zajištění bezplatné přípravy k začlenění žáků do základního vzdělání na ředitele školy. Doporučené znění by mohlo být:
(5) Pro žáky, kteří nejsou občany České republiky, dlouhodobě pobývají na území ČR a plní si povinnou školní docházku podle tohoto zákona, zajistí ředitel školy ve spolupráci s krajským úřadem, popř. zřizovatelem bezplatnou přípravu k jejich začlenění do základního vzdělávání, zahrnující výuku českého jazyka přizpůsobenou potřebám těchto žáků.
- Ve vyhlášce 48/2005 Sb. doporučujeme změnit způsob organizace jazykové přípravy podle výše popsaného modelu (dvě fáze: 320hodinová intenzivní výuka ČDJ, následně 3 hodiny týdně ČDJ po dobu dvou let).
- Doporučujeme, aby prováděcí předpis k novelizovanému § 16 ŠZ pamatoval na podpůrná opatření vztahující se k potřebám žáků s OMJ. Ti by měli mít nárok podle potřeby na výše popsaná opatření. Stupeň (výše) normativu by byl stanoven podle výsledků diagnostiky a navázán na podpůrná opatření, která vzejdou z novely školského zákona.
- Směrnici krajům, která určuje účelově vázané prostředky, doporučujeme doplnit o povinnost dofinancovat jazykovou přípravu či podporu žáků s OMJ.

6) Tematická šetření ČŠI

- Doporučujeme, aby ČŠI provedla ve školním roce 2014/15 tematické šetření na poskytování podpory žáků s OMJ na všech úrovních vzdělávacího systému. Doporučujeme tato šetření pravidelně opakovat.

7) Podpora práce s rodinou

- Doporučujeme, aby státní správa i samospráva (prostřednictvím dotací, preventivních programů apod.) zajistily ZŠ i rodinám žáků možnost využívání **komunitních tlumočnicků** a v případě potřeby i dosažitelné služby **sociálních pracovníků** (viz Opatření 7), případně **sociálních pedagogů** (viz Opatření 6).

4 JAZYKOVÁ PŘÍPRAVA A PODPORA NA SŠ

A) ANALÝZA SITUACE

Na středních školách se ve školním roce 2013/14 vzdělává 9 147 žáků cizinců, o rok dříve 9 024 a v roce 2011/12 to bylo 8 852 žáků cizinců.²⁴ Stejně tak jako na našich základních školách, ani na středních školách (dále SŠ) nejsou ve statistických ročenkách sledováni další žáci s OMJ.

Problematické z hlediska žáků s OMJ na SŠ se jeví již přijímací řízení. Neexistuje žádný jednotný systém, jak postupovat u přijímání takového žáka. Školský zákon se zmiňuje o přijímání žáků, kteří získali předchozí vzdělání v zahraniční škole, kterým „se při přijímacím řízení ke vzdělávání ve středních a vyšších odborných školách promítá na žádost přijímací zkouška z českého jazyka, pokud je součástí přijímací zkoušky. **Znalost českého jazyka, která je nezbytná pro vzdělávání v daném oboru vzdělání, škola u těchto osob ověří rozhovorem**“.²⁵ Neexistuje ovšem kritérium, podle kterého by ředitel školy ověřoval znalost češtiny a byl by schopen vyhodnotit, zda žák učivo školy zvládne (chybí jazykově diagnostický nástroj). Není proto žádnou výjimkou, že na SŠ studují žáci, kteří mají češtinu na velmi nízké úrovni. I když výuku odborných či praktických předmětů relativně zvládají, mají velmi často nezanedbatelné problémy s psanou češtinou. Tento fakt ovlivňuje významně připuštění k maturitě a případně složení maturitní zkoušky z Českého jazyka a literatury (ČJL).

Pokud nemá žák žádnou znalost češtiny a má **ukončenou povinnou školní docházku** v zemi původu, nemá v ČR možnost žádného studia ani jazykového kurzu. Tyto situace se řeší velmi nestandardně - přijetím znovu do 9. ročníku ZŠ, přihlášením na učiliště, kde je žák přijat bez přijímaček a první roky se jen učí česky, nebo absolvováním kurzu pro doplnění základního vzdělání. Ani jedna možnost ovšem neodpovídá potřebám žáka, který se potřebuje hlavně učit češtinu jako druhý jazyk. Žáci přicházející v kritickém věku přechodu na střední vzdělávání jsou ohroženou skupinou i podle mezinárodních studií²⁶, v tomto smyslu jim ČR nevěnuje žádnou pozornost.

Každý žák cizinec plnící povinnou školní docházku má dle novely školského zákona nárok na jazykovou přípravu. Na českých středních školách **žáci na jazykovou podporu nárok ze zákona nemají**, přesto ji pro zvládnutí výuky, složení závěrečných zkoušek a následné úspěšné začlenění do pracovního procesu a do české společnosti v mnoha případech nezbytně potřebují. Můžeme hovořit jen o ojedinělých případech individuální podpory, za kterými nalezneme aktivní učitele, kterým nejsou tito žáci lhostejní. V některých případech žáci dochází na doučování do NNO, případně tzv. integračních center. Pouze jedno město v ČR (Havlíčkův Brod) realizuje z projektů obcí podporu středoškoláků s OMJ. V žádném případě se však nejedná o systematický přístup napříč všemi středními školami. Možnost vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu školy u žáků s OMJ téměř nevyužívají.

Největší problém skýtá pro žáky s OMJ již zmiňovaná **maturita z ČJL**. Podle novelizované vyhlášky 177/2009 Sb. mohou žáci, kteří zde pobývají po dobu kratší než dva roky, požádat o prodloužení doby konání didaktického testu a písemné práce a použití slovníku. Úspěšnost cizinců u maturitních zkoušek z ČJL pobývajících v ČR kratší dobu než dva roky není zmapována (i když o to META, o.p.s. opakovaně žádala MŠMT i CERMAT). Odborníci na ČDJ se ale shodují, že vzhledem k tomu, že didaktický test i písemná práce jsou koncipovány pro rodilé mluvčí, je její složení pro žáky z neslovanského prostředí učící se češtinu jako druhý jazyk pouze dva roky téměř nereálné.

U ostatních žáků s OMJ, kteří zde pobývají déle než dva roky, se úroveň češtiny nezjišťuje a maturitu skládají jako rodilí mluvčí. Jejich úspěšnost také není zmapována, podle dílčího šetření, které si META, o.p.s. v roce 2012 udělala, neuspělo u maturity z ČJL 26% žáků cizinců ze 140 středních škol. Učitelé z praxe se zmiňují o nezanedbatelném procentu žáků, kteří z důvodu nedostatečných jazykových dovedností nejsou k maturitě vůbec připuštěni. Pokud nakonec žáci u zkoušky neuspějí, jsou tak omezeni v dalším studijním postupu.

24 Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele, <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

25 Školský zákon, § 20, odst. 4

26 *Untapped Skills - Realising the Potential of Immigrant Students*, OECD, 2012, s. 12. Dostupné z: <http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf>

Specifikem přístupu k žákům s OMJ na SŠ je především to, že absence závazných doporučení nečiní odpovědnými ani ředitele škol, ani jednotlivé vyučující. Žákům je tak ve většině případů poskytována podpora minimální, popř. žádná a odpovědnost je přenesena pouze na ně samotné. Za stávajícího systému financování škol je přijat každý žák, který splní minimální předpoklady, ve většině případů probíhá přijímací řízení pouze administrativně, bez osobního kontaktu mezi školou a uchazečem. K reálnému zmapování jazykové úrovně žáka dochází tak až na začátku školního roku. Vstupní „diagnostika“ tak probíhá chaoticky v jednotlivých vyučovacích předmětech, často je žák s jazykovou bariérou považován a priori za slabšího žáka a není mu věnována žádná specifická pozornost. Absence financí na jazykovou podporu a přetřžené učební plány SŠ většinou neumožňují poskytnout žákovi žádanou podporu. Jediným zdrojem financí pro SŠ je dotační program *Podpora aktivit v oblasti integrace cizinců na území ČR*, v roce 2014 si v něm zažádala pouze **jediná SŠ**.

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Podporu žáků s OMJ na SŠ považujeme za velmi důležitý předpoklad úspěšného vstupu na trh práce, zároveň za opatření preventivní s ohledem na sociální exkluzi mladých migrantů. Tato podpora by měla být směřována nejen na již přijaté studenty, ale i na velice zranitelnou skupinu žáků, kteří do ČR přicházejí v období přechodu ze ZŠ na SŠ.

1) Přípravné ročníky

- Doporučujeme, aby byly v každém kraji na vybraných školách (SŠ nebo ZŠ) ve spolupráci s krajským koordinátorem pilotně zřízeny **přípravné ročníky s výukou ČDJ** se zaměřením na vzdělávání na střední škole. Ty budou navštěvovat žáci, jejichž jazykové dovednosti jsou pro úspěšné studium na SŠ nedostatečné. Mohou do nich být zařazeni i žáci, kteří do ČR přišli v průběhu školního roku. Po pilotáži bude obsah těchto přípravných ročníků vyhodnocen a akreditován. Studium v přípravném ročníku bude zaneseno do současné legislativy mezi další studium, popřípadě výuku, která se pro účely státní sociální podpory a důchodového pojištění považuje za studium na středních školách.

2) Čeština jako druhý jazyk (ČDJ)

2a) Vytvoření vzdělávacího obsahu češtiny jako druhého jazyka (ČDJ)

- Doporučujeme, aby NÚV ve spolupráci s odborníky na střední vzdělávání a zejména odborníky na češtinu jako druhý jazyk vypracovalo vzdělávací obsah a metodiku vzdělávacího oboru ČDJ a zařadilo je do RVP pro střední vzdělávání.
- Doporučujeme opatřením ministra školství zařadit vzdělávací obor ČDJ do RVP pro všechny typy středních škol a následně do ŠVP.
- Doporučujeme, aby MŠMT opatřením ministra školství informovalo veřejnost o zařazení vzdělávacího oboru ČDJ, na jehož základě školy upraví své ŠVP.

METODICKÉ DOPORUČENÍ:

Vzdělávací obsah ČDJ včetně očekávaných výstupů bude zařazen do RVP pro gymnázia (a RVP pro gymnázia se sportovní přípravou) ve vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace (jako samostatná součást vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura nebo jako samostatný vzdělávací obor), dále v kapitole 7 *Rámcový učební plán* a v *Poznámkách k rámcovému učebnímu plánu*. Podmínky a organizační pokyny výuky a začleňování žáků s OMJ budou vymezeny v kapitole 9.2 *Žáci z odlišného kulturního a sociálně znevýhodňujícího prostředí*.

Podobně bude vzdělávací obsah ČDJ začleněn do RVP pro střední odborné vzdělávání v kapitole 6 do vzdělávací oblasti Jazykové vzdělávání a komunikace (jako samostatná součást vzdělávacího okruhu Vzdělávání a komunikace v Českém jazyce), v kapitole 7 *Rámcové rozvržení obsahu vzdělávání* a v *Poznámkách k rámcovému učebnímu plánu* a v kapitole 11.1 vymežující *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami*.

2b) E-learning / blended learning

- Doporučujeme, aby bylo z prostředků v rámci Koncepce integrace cizinců, popř. z prostředků ESF či EIF vytvořeno e-learningové prostředí pro individuální jazykovou přípravu žáků s OMJ i na SŠ (příprava na maturitu).

3) Způsob organizace jazykové podpory na SŠ

- Navrhujeme, aby v případě potřeby (s ohledem na výsledky diagnostiky) zorganizovala SŠ, kam žák dochází (případně ve spolupráci s dalšími subjekty, např. integračními centry, NNO) kurz **češtiny jako druhého jazyka** či doučování (v případě menších škol e-learning, individuální konzultace).
- Navrhujeme, aby u žáků s potřebou jazykové podpory před skládáním maturitní zkoušky nabízely školy **volitelný předmět** pro žáky s OMJ ke zdokonalení se v odborném jazyce a porozumění pokynům a odbornému textu.
- Navrhujeme, aby ředitelé škol umožnili na základě diagnostiky žákům s OMJ vzdělávání podle **individuálního vzdělávacího plánu**.
- Navrhujeme, aby s ohledem na jazykové úrovni vznikla **nová kategorie žáků s OMJ s přiznaným uzpůsobením podmínek pro konání maturitní zkoušky** (PUP MZ), která bude navázána na jazykovou diagnostiku.

4) Jazyková diagnostika

- Navrhujeme, aby NÚV vytvořilo ve spolupráci s odborníky na češtinu jako druhý jazyk **vstupní jazykovou diagnostiku** žáků s OMJ a na základě diskuse s odbornou veřejností určilo minimální úroveň znalosti jazyka pro vstup na SŠ.
- V případě zavedení plošných přijímacích zkoušek doporučujeme MŠMT zpracovat analýzu testů studijních předpokladů z hlediska žáků s OMJ a případně iniciovat tvorbu **jazykově a kulturně férových testů** (tzn. takových testů, jejichž zvládnutí není přímo závislé na jazykových a kulturních znalostech).
- Navrhujeme **NÚV vytvořit nástroj na průběžné testování** všech žáků jako včasné signál nedostatečných znalostí k vykonání maturitní zkoušky či závěrečných zkoušek, vytvořit nástroj hodnocení **osobního pokroku** žáka (např. využití žákovských portfolií) a průběžné diagnostiky jazykových dovedností s ohledem na závěrečné zkoušky.
- Navrhujeme zpřístupnění testovacího nástroje školám, žákům i rodičům prostřednictvím webu ČŠI na domácích testování vznikajícím v projektu NIQES.

5) Změna návrhu financování jazykové přípravy a podpory

- Navrhujeme, aby MŠMT ve spolupráci se zřizovateli navýšilo normativy školám, které vzdělávají žáky s OMJ a organizují pro ně podpůrná opatření. Výše normativu se bude odvíjet od výsledků v jazykové diagnostice a míře podpůrných opatření. Bude provázáno s novelou ŠZ § 16 a prováděcími předpisy.
- Navrhujeme, aby přípravné ročníky byly částečně financovány z příspěvků samotných žáků (podobně jako nástavbové jazykové kurzy).

6) Změna legislativy:

- Doporučujeme, aby prováděcí předpis k novelizovanému § 16 ŠZ pamatoval na podpůrná opatření vztahující se k potřebám žáků s OMJ na SŠ. Ti by měli mít nárok podle potřeby na výše popsaná opatření. Stupeň (výše) normativu by byl podle výsledků diagnostiky a navázán na podpůrná opatření, která vzejdou z novely školského zákona.

7) Podpora práce s rodinou

- Navrhujeme, aby státní správa i samospráva (prostřednictvím dotací, preventivních programů apod.) zajistily SŠ, žákům i zákonným zástupcům nezletilých žáků možnost využívání **komunitních tlumočnicků** a v případě potřeby i dosažitelné služby **sociálních pracovníků** (viz Opatření 7), případně **sociálních pedagogů** (viz Opatření 6).

5 VZDĚLÁVÁNÍ PEDAGOGŮ

A) ANALÝZA SITUACE

Důležitým předpokladem pro pedagogickou práci s dětmi a žáky s OMJ je odborná příprava, která probíhá formou studia na **středních pedagogických školách, vysokoškolského studia na fakultách připravujících budoucí pedagogy** a následně pak **dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP)**.

V současné době se na fakultách připravujících budoucí pedagogy téma přípravy na výuku žáků s OMJ objevuje velmi **okrajově a sporadicky**, výjimečně formou ojedinelých přednášek v rámci předmětů povinně volitelných či prohlubujících modulů zaměřených na multikulturní či interkulturní výchovu, příp. integrativní pedagogiku či češtinu pro děti cizinců apod. Časové dotace a kapacita těchto předmětů jsou zpravidla velmi omezené a svou povahou nejsou koncipovány tak, aby studenty přímo naučily pracovat s žákem, který neovládá vyučovací jazyk. Valná **většina pedagogů** v praxi se shoduje, že na práci s touto skupinou žáků **nebyla během svého studia takřka vůbec připravena**. Přístup k žákům s OMJ je úzce propojen i s inkluzivním přístupem k výuce. Přestože je to celosvětově respektovaný a preferovaný přístup, vzdělávací nabídka fakult připravujících budoucí pedagogy toto reflektuje jen velmi omezeně.

Opomíjena je i oblast přístupu pedagoga k **vyučování češtiny jako druhého jazyka**. V rámci oborů učitelství se s tímto vzdělávacím programem studenti setkávají pouze na vybraných fakultách a zejména katedrách českého jazyka či primární pedagogiky prostřednictvím volitelných předmětů²⁷, jejichž **kapacita a časová dotace není dostačující**. Pozitivním faktorem však je, že je o tyto předměty velký zájem převážně ze stran studentů vyšších ročníků, kteří mají již za sebou řadu pedagogických praxí na českých školách a vnímají tuto problematiku jako velmi aktuální.

Osvojení rozdílných koncepcí výuky českého jazyka pro rodilé mluvčí a češtiny jako druhého jazyka je pro úspěšné začlenění žáků s OMJ zásadní. V případě působení pedagoga, který tyto dovednosti nemá, není příliš možné, aby došlo k efektivnímu zapojení a začlenění žáka do výuky českého jazyka. Což je v současné době velký problém, na který narážíme téměř ve všech školách vzdělávajících žáky s OMJ. Znalosti z oboru ČDJ může pedagog využít při výuce samotných žáků s OMJ v předmětu ČDJ, ale i při běžné výuce v rámci jejich podpory.

Potřebnost systémového nastavení vzdělávání pedagogů v oblasti žáků s OMJ dokládá i velký zájem o akreditované rozšiřující kurzy v rámci DVPP realizované např. Ústavem jazykové a odborné přípravy, Centrem pro integraci cizinců či organizací META, o.p.s.

V neposlední řadě není možné opomenout i **střední pedagogické školy**, jejichž absolventi často hledají uplatnění v mateřských školách. Učební plány těchto škol nenesou žádný předmět, který by se týkal inkluze či interkulturality, resp. přímo vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s tématem dětí s OMJ. Stejně tak tato témata reflektují jen vybrané vysoké školy připravující studenty předškolní pedagogiky.

V přípravě pedagogů hraje důležitou roli i **interkulturní senzitivita**. V pedagogické práci je předpokladem pro přístup k heterogenní třídě i pro komunikaci s rodinou. Bez tohoto typu senzitivity ke kulturním odlišnostem a vzdělávacím potřebám žáků s OMJ i dalších je téměř nemožné v praxi správně využívat získané postupy a dovednosti. **Řada studentů se dnes netají rasistickými a xenofobními postoji**, které bez ostychu dává najevo v rámci výuky na vysoké škole. Je zřejmé, že studentům ve výuce chybí kvalitní osobnostně sociální základ, který by jim umožnil **reflektovat své postoje ke kulturní odlišnosti a soubor hodnot**, které mají jako budoucí učitelé předávat. Bez této kompetence hrozí, že nebudou schopni plnit svou úlohu vzdělavatele, a riskují též rychlé získání syndromu vyhoření. Na fakultách připravujících budoucí pedagogy již několik takových předmětů nalezneme, ale je potřeba zdůraznit, že jejich sylaby se často dotýkají práce s diverzitou velmi okrajově, méně pak celé inkluzivní pedagogiky.

²⁷ Např. Technická univerzita v Liberci nabízí v rámci bakalářského studia Českého jazyka a literatury *Modul čeština jako cizí jazyk*. Více informací: <https://kcl.fp.tul.cz/index.php>

V rámci přípravy na profesi učitele vnímáme jako velmi důležitou část studia **praxi**. U vybraných oborů fakult připravujících budoucí pedagogy této oblasti není věnován dostatek času. Absolventi pak přicházejí do zaměstnání bez dostatečných zkušeností s prací pedagoga obecně, ale především nejsou připraveni na práci s přirozenou heterogenitou třídy. Přítomnost dítěte či žáka s OMJ bývá pro tyto absolventy nepříjemným překvapením, se kterým si nemusí vědět rady.

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Ve vzdělávání budoucích pedagogů vidíme několik velmi důležitých oblastí, které je třeba u studentů rozvíjet. Jedná se o výuku češtiny jako druhého jazyka, inkluzi ve výuce a posilování kulturní senzitivity pedagogů. Jako klíčové se nám zároveň jeví propojení se studentskou praxí. Tyto oblasti by měli mít možnost posilovat i pedagogové z praxe v rámci nabídky DVPP.

1) Příprava na výuku češtiny jako druhého jazyka

- Navrhujeme, aby všichni studenti učitelství (studijní obory Učitelství pro mateřské školy, Učitelství pro I. stupeň ZŠ) a studenti oboru Český jazyk, kteří se připravují na učitelskou profesi a výuku českého jazyka, měli **povinný základ týkající se principů výuky ČDJ** a souvisejících metod výuky.

2) Inkluze jako povinný předmět pro všechny budoucí učitele

- Navrhujeme, aby všichni studenti připravující se na dráhu pedagoga (studenti všech oborů i stupňů vzdělávání - specializace v pedagogice, psychologie i všechny obory učitelství) prošli v rámci svého studia **několika semestrálním vzděláváním v oblasti inkluzivní pedagogiky**.

Absolventi tohoto předmětu by měli být připraveni na práci s heterogenní třídou, umět využívat metod a přístupů, které podporují různé vzdělávací potřeby žáků, kteří se ve školách objevují (žáci s OMJ, žáci s poruchami učení či chování, žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, nadaní žáci atd.). Takový předmět by prostupoval celé studium. V nabídce specializovaných volitelných seminářů by pak měla být i příprava na inkluzi žáků s OMJ do výuky i kolektivu, propojování obsahu a jazyka, nastavení klimatu školy atd.

- Navrhujeme včlenit oblast práce s žáky s OMJ do souboru otázek ke státním závěrečným zkouškám z pedagogiky. K tomuto lze velmi vhodně využít například studentské portfolio jako doklad o prokázání kompetence v práci s takovými žáky.

3) Osobnostní příprava budoucích pedagogů

- Navrhujeme, aby všichni studenti připravující se na dráhu pedagoga (studenti všech oborů i stupňů vzdělávání) prošli **osobnostně sociálním výcvikem** o minimální dotaci dvou semestrů.

Takový výcvik by měl studentům dát možnost osvojit si tzv. **interkulturní senzitivitu** v oblasti práce s žáky v kulturně a jazykově heterogenním prostředí, reflektující kulturní relativismus jako východisko tohoto přístupu. Schopnosti reflektivně se vztahovat ke svým hodnotám i postojům, které jsou předpokladem pro návazné osvojení souboru metodických a didaktických technik studenti získají v rámci **samostatného osobnostně sociálního výcviku**.

4) Standard kvality profese učitele

- V souvislosti s přípravou standardu kvality profese učitele a kariérního řádu²⁸ navrhujeme **zakomponovat výše zmíněné kompetence** do připravovaných dokumentů.

28 Více informací: http://issa.nl/e-portfolios/quality/wp-content/uploads/2014/01/standardy_upravene-2012_final.pdf

5) Navýšení časové dotace pro pedagogické a asistentské praxe

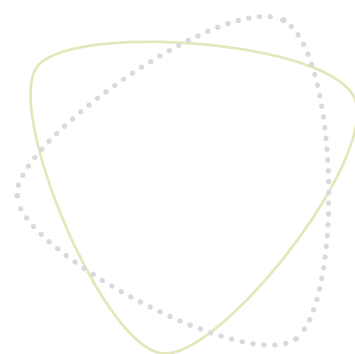
- ▶ Navrhujeme, aby studenti všech oborů měli dostatečnou praxi, která by jim umožnila poznat prostředí českých škol a vyzkoušet si práci v heterogenní třídě inkluzivním způsobem. Po takové zkušenosti by pak měli mít i prostor pro diskusi a reflexi své práce.
- ▶ Navrhujeme, aby studenti na praxi fungovali jako dočasní asistenti pedagoga pro znevýhodněné žáky, včetně žáků s OMJ. Tyto zkušenosti jsou pro budoucí praxi v heterogenním prostředí velmi cenné.

6) Realizace DVPP v oblasti práce s žáky s OMJ a zapojení externích pedagogických pracovníků do výuky

- ▶ Navrhujeme, aby byly v rámci DVPP ve všech krajích nabízeny kvalitní semináře týkající se oblasti vzdělávání žáků s OMJ. Fakulty připravující budoucí pedagogy by měly **zahrnout do své nabídky DVPP minimálně jeden kurz zaměřený na práci s žáky s OMJ.**

7) Rozšíření učebních plánů středních pedagogických škol

- ▶ Navrhujeme, aby byly studentům středních pedagogických škol rozšířeny studijní plány také o práci s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně dětí s OMJ a práci v heterogenním prostředí MŠ/ZŠ.

6 PORADENSTVÍ ŽÁKŮM S OMJ A ŠKOLÁM, KTERÉ JE VZDĚLÁVAJÍ

A) ANALÝZA SITUACE

Školská poradenská zařízení (pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra) i školní poradenská pracoviště pracují v rámci svých služeb běžně i s dětmi a žáky s OMJ. Děti a žáci s OMJ se stávají klienty školských poradenských zařízení (dále ŠPZ) ze stejných důvodů jako děti z majoritní společnosti, tj. většinou kvůli zdravotnímu znevýhodnění či postižení. Pro tyto žáky však poradenským zařízením **chybí specifické diagnostické nástroje**.²⁹ Kromě nedostatku diagnostických nástrojů na zjišťování speciálních vzdělávacích potřeb u těchto žáků (jedná se o testové baterie, jejichž výsledky nezkrusí neznalost jazyka, překlady zadání, kulturně férové testy apod.) mají poradenská zařízení nedostatky i ve využívání **tlumočnických služeb** při komunikaci s rodiči. Zároveň jsou poradenská zařízení již teď přetížena agendou se zdravotně znevýhodněnými a postiženými dětmi. Žádost o vyšetření trvá někdy i několik měsíců a systém neumožňuje dlouhodobou práci s klientem.

Zásadní slabinou systému ŠPZ z hlediska žáků s OMJ je ovšem skutečnost, že většinou nepracují s fenoménem sociokulturní a jazykové odlišnosti. V soustavě poradenských zařízení **chybí specializované pracoviště** a v poradenských zařízeních konkrétní **odborníci**, kteří by rodinám, žákům i školám mohli být v této oblasti poradenskou oporou. Lze konstatovat, že fenomén poradenství žákům se sociálním znevýhodněním není doposud systémově nijak ošetřen. Jen velmi omezený počet ŠPZ disponuje například sociálním pracovníkem, další potřební odborníci v systému úplně chybí (např. kulturní antropologové, specialisté na výuku ČDJ). Vítaný pokus o nastavení systému v podobě *Center na podporu inkluzivního vzdělávání* skončil bez výhledu na pokračování. Poradenství školám i klientům v oblasti sociálního znevýhodnění či jazykové a kulturní odlišnosti momentálně poskytují zejména neziskové organizace, které ovšem nejsou v systému ŠPZ. Jejich působení závisí na dotacích a projektech a není žádným způsobem standardizované, kontinuální ani metodicky ošetřené. Například META, o.p.s. funguje jako poradenské zařízení pro migranty i jejich pedagogy a své služby financuje z aktuálně dostupných dotací.

Využívání a především **financování vyrovnávacích opatření** (zejména individuální vzdělávací plán, ale i asistent pedagoga) je ovšem přímo navázáno na doporučení poradenských zařízení, což je pro školy velkým problémem. Aktivní školy jej řeší žádostmi o dotace z MŠMT, ostatní podporu poskytují bez navýšených finančních prostředků nebo ji vůbec neposkytují.

Kromě ŠPZ fungují na školách i **školní poradenská pracoviště** (dále ŠPP). V rozšířené verzi ŠPP je činnost metodika prevence a výchovného poradce, kterého musí mít každá škola, doplněna také činností školního speciálního pedagoga anebo psychologa. I tyto odborníci se do jisté míry zabývají žáky s OMJ, potýkají se ovšem se stejnými obtížemi, jako výše zmíněná ŠPZ (nedostatek diagnostických nástrojů, nesystémový způsob financování vyrovnávacích opatření, nedostatečná metodická podpora, chybějící tlumočnické služby apod.). Pokud škola disponuje školním psychologem, jedná se o velký přínos pro velmi obtížnou adaptaci žáků s OMJ. Jen velmi malé procento škol má ovšem tohoto specialistu.

V současné době musí školy řešit mnoho situací, které přesahují pedagogický rozměr. Očekává se, že budou řešit i sociální stránku vzdělávání, ale i citlivě pracovat s rodinou. K tomu ovšem školám chybí jak odborníci, tak personální kapacita. Přitom na našich vysokých školách každoročně absolvuje několik desítek **sociálních pedagogů**, kteří by v tomto školám mohli být ohromnou podporou. Zatím však na ně školy nemají peníze a zároveň není vyjasněna jejich pozice ve školství.

29 Více zpráva IPPP: Závěry a navrhovaná opatření. Dostupná z: http://www.ippp.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=310&Itemid=322

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

1) Doporučení z hlediska poradenství dětem a žákům s OMJ

- ▶ Doporučujeme NÚV zmapovat oblast poradenství dětem a žákům s OMJ a definovat potřebné služby v oblasti pedagogicko-psychologického poradenství a dále vytvořit vhodné diagnostické nástroje z hlediska pedagogicko-psychologické diagnostiky.
- ▶ Doporučujeme posílit kapacitu i odbornost stávajících ŠPZ o odborníky na problematiku žáků s OMJ (obecně žáků se sociálním znevýhodněním) – sociální pracovníky, sociální pedagogy, kulturní antropology, metodiky výuky ČDJ, koordinátory inkluze apod. Posílení je nutné i z hlediska právě připravované novely školského zákona (§ 16 a prováděcích předpisů), kdy budou navýšené finanční prostředky na vyrovnávací opatření vycházet vždy z doporučení ŠPZ. Pokud bude na navýšení normativů potřeba i navrhovaná diagnostika, je třeba aby ŠPZ mělo na tuto oblast také specialisty.
- ▶ Navrhujeme vytvořit systém vzdělávání pracovníků ŠPZ v oblasti práce s žáky s OMJ, navázané na kariérní systém.
- ▶ Navrhujeme vytvořit ucelený balíček informací pro rodiče žáků s OMJ v jazykových mutacích – přehled služeb, které ŠPZ poskytují, a na co má dítě / zákonný zástupce nárok.
- ▶ Navrhujeme navázat ŠPZ na dosažitelné tlumočnické služby (vyžaduje komunitní tlumočníky v regionech).
- ▶ Navrhujeme posílit ŠPP o školní psychology a sociální pedagogy a uvolnit metodiky prevence z přímé pedagogické činnosti, aby se mohli věnovat své práci.
- ▶ Navrhujeme pro potřeby ŠPP legislativně ukotvit pozici sociálního pedagoga v zákoně o pedagogických pracovnících a zároveň jasně definovat jejich roli ve vztahu k žákům, rodičům i ostatním pedagogům školy.
- ▶ Navrhujeme vytvořit akreditované vzdělávání pedagogů, výchovných poradců, školních psychologů, sociálních pedagogů a metodiků prevence v oblastech potřebných pro práci s žáky s OMJ.

2) Doporučení z hlediska poradenství pedagogům

- ▶ Navrhujeme, aby každé ŠPZ (posílené o odborníky) poskytovalo poradenství pedagogům v několika oblastech:
 - ▶ čeština jako druhý jazyk (ČDJ),
 - ▶ inkluze do výuky,
 - ▶ preventivní opatření z hlediska školního klimatu, adaptace, prevence vyloučení, šikany (setkávání s odlišností, nepochopením, náboženské otázky atd.).
- ▶ Navrhujeme umožnit pedagogům poradenství přímo ve škole formou náslechlů a supervize, protože nahodilé návštěvy ŠPZ nejsou příliš funkční. Navrhujeme, aby na supervizoři/mentory byly školám poskytnuty finance a aby pozice supervizora/mentora byla zanesena do systému kariérního řádu. Tito supervizoři by se mohli postupně profilovat i v rámci školy.

7 PODPORA SOCIÁLNÍHO PORADENSTVÍ PŘI PRÁCI S ŽÁKY S OMJ

A) ANALÝZA SITUACE

Nově příchozí cizinci mohou mít problémy s orientací v českém vzdělávacím systému. Proto potřebují dostupné **kvalitní informace i formy podpory a poradenství**, které jim umožní překonat kulturní, jazykovou a informační bariéru a předejít tak problematickým a konfliktním situacím. Je důležité, aby kromě informací obecného rázu měli přístup i k informacím specifickým pro jejich aktuální situaci (např. s ohledem na dostupné služby v místě bydliště). V současné době jsou **informace o vzdělávacím systému** součástí obsáhlejších informačních materiálů (tištěných i elektronických) **na různých místech**.³⁰ Velké množství informačních materiálů je dostupné pouze v češtině, a to ještě relativně odborné, která je pro podstatnou část cizinců žijících v ČR obtížně srozumitelná. Současně probíhá pilotní fáze **adaptačně informačních kurzů** pro nově příchozí cizince.³¹ Součástí těchto kurzů jsou i informace o vzdělávání.

Jedním z důležitých integračních opatření bylo vytvoření sítě **Center na podporu integrace cizinců (CPIC)**, která poskytuje sociální i právní poradenství, kurzy českého jazyka, sociokulturní kurzy a další vzdělávací akce. CPIC poskytuje klientům i obecné informace o vzdělávání a pomáhají v orientaci. Služby integračních center jsou dostupné ve všech krajích (pro klienty ze Středočeského kraje je k dispozici Integrační centrum v Praze). Nevýhodou integračních center je omezení cílové skupiny na cizince ze třetích zemí³² a především skutečnost, že nejsou státem garantovanou službou, ale každoročně obnovovaným projektem, který podávají jejich realizátoři. CPIC se zatím ovšem nezaměřuje na cílenou podporu dětí a rodin v oblasti vzdělávání. Tu poskytují jen některé NNO a není tedy dostupná v celé ČR.

Kromě poskytování informací a poradenství jsou pro komunikaci mezi školou a rodiči a následnou spoluprací zásadní tlumočnické služby. Tlumočení je třeba jak při standardních situacích (zápis, přijetí do školy, třídní schůzky), tak při situacích nestandardních (záškoláctví, špatný prospěch, kázeňské problémy apod.). META, o.p.s. v rámci několika projektů vyškolila řadu **komunitních tlumočnicků**, kteří jsou odborně připraveni na řešení situací týkajících se vzdělávání. Služby komunitních tlumočnicků **nejsou ve školách zatím dostatečně využívány**, školám na ně chybí prostředky a v pozici tlumočnicků se často ocitají **samotní žáci**, kterým tato role nepřísluší.

Důsledkem dlouhodobé resortizace je na všech úrovních oblast vzdělávání a školství oddělena od oblasti sociálního poradenství a terénní sociální práce s rodinami. Přičemž je to právě **dostupné komplexní sociální poradenství**, které v případě rodin cizinců může předcházet vzniku problematických a konfliktních situací v oblasti vzdělávání.

V současné době NNO zaměřené na cizince poskytují převážně poradenství a v případě potřeby komplexnějších či specializovaných služeb se obracejí na další poskytovatele sociálních služeb. Ti ovšem zatím velmi často neumí své služby cizincům poskytovat, a rodiny migrantů se tak mohou ocitát bez podpory či pomoci ve významně patologických situacích. Efektivním způsobem, jak předcházet rizikům a studijním problémům žáků s OMJ, je důraz na včasné zahájení spolupráce školy a rodiny. V současné době ovšem neexistuje funkční model terénní práce s rodinami cizinců.

Terénní zkušenost ukazuje, že škola je institucí, která se u cizinců setkává s relativně velkým respektem a důvěrou. Na vedení a pracovníky škol se rodiče cizinci obrací i v situacích, které běžně řeší spíše jiná poradenská zařízení. Tento potenciál není dosud téměř využíván. Výjimkou a příkladem dobré praxe je Městská část Praha 14, která v rámci projektu začlenila sociálního pracovníka do týmu ŠPP zřízeného na místní ZŠ. Tento pracovník poskytuje sociální poradenství přímo ve škole, zprostředkovává komunikaci mezi rodiči a školou, informuje rodiče

30 Viz weby MPSV (www.cizinci.cz), MVČR (www.mvcr.cz - sekce informace pro cizince), weby neziskových organizací, městských úřadů apod.

31 Realizováno organizací Slovo 21 ve spolupráci s IOM a regionálními integračními centry.

32 Po vstupu Rumunska a Bulharska do EU představuje omezení cílové skupiny na cizince ze třetích zemí poměrně zásadní komplikaci.

o jejich povinnostech a možnostech, spolupracuje s OSPOD, sociálním odborem městské části a dalšími subjekty působícími v lokalitě. Vedení školy i rodiče hodnotí práci sociálního pracovníka ve škole velmi pozitivně. Doposud zůstává tento potenciál pro komplexní práci s rodinami migrantů systémově nevyužitý.³³

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Je zřejmé, že rodina dětí s OMJ má pro úspěch při integraci do nového vzdělávacího systému zásadní roli. S dostupností adekvátní míry podpory se snižuje pravděpodobnost, že dojde ke vzniku problematických situací způsobených jazykovou a kulturní bariérou.

1) Dostupnost sociálního poradenství cizincům v oblasti vzdělávání

- ▶ Navrhujeme krajským úřadům a úřadům měst a obcí, aby do pracovní náplně **koordinátorů pro integraci cizinců** zahrnuly i sřtování klíčových aktérů poskytujících v dané lokalitě **sociální poradenství cizincům v oblasti vzdělávání** (NNO, integrační centra, sociální odbory samospráv aj.). Pokud tato pozice není zřizena, navrhujeme její vytvoření.
- ▶ Navrhujeme krajským koordinátorům pro integraci cizinců, aby ve svých regiorech podporovali příležitosti pro vzdělávání dětí a žáků s OMJ v mateřském jazyce (viz Opatření 8).
- ▶ Navrhujeme navázání spolupráce mezi krajskými koordinátory pro integraci cizinců a koordinátory pro vzdělávání žáků s OMJ (viz Opatření 1). Cílem jejich spolupráce je komplexní zajištění podpory vzdělávání žáků s OMJ jak směrem k rodinám cizinců, tak směrem ke vzdělávacím institucím a dalším subjektům.
- ▶ Doporučujeme, aby CPIC, NNO a další regionální poskytovatelé sociálního poradenství začlenily oblast vzdělávání a podpory dětí a žáků s OMJ do svých služeb. Jedná se zejména o informování rodičů cizinců o právech a povinnostech ve vzdělávání, předávání důležitých kontaktů (krajské koordinátory, školy), informování o možnostech jazykové přípravy, podporu formou dobrovolníků, asistenci a doprovody při jednání se školami, zprostředkování tlumočení atd.

2) Zajištění provázanosti existujících služeb pro cizince

Provázanost služeb na lokální úrovni je předpokladem pro efektivní integraci cizinců.

- ▶ Navrhujeme institucím samosprávy identifikovat cizince jako jednu z cílových skupin regionálních a lokálních **komunitních plánů** (za předpokladu, že cizinci v regionu žijí) a zohlednit jejich potřeby se zvláštním zřetelem k oblasti vzdělávání.
- ▶ Navrhujeme definovat a na regionální úrovni aktivovat soubor dostupných nástrojů, které vedou k ošetření situace, do kterých spadá terénní práce, různé formy sociálních intervencí, motivační nástroje atd. Toto doporučení směřuje k vyšší dostupnosti služeb a možností podpory i předávání informací.

3) Využívání služeb komunitních tlumočnicků

- ▶ Doporučujeme ústředním orgánům státní správy (zejm. MŠMT, MV, MPSV), aby v rámci naplňování KIC finančně podpořily svými dotačními programy využívání služeb komunitních tlumočnicků v oblasti práce s cizinci.
- ▶ Doporučujeme krajským koordinátorům integrace cizinců, aby podporovali využívání služeb komunitních tlumočnicků ve svých regiorech, sdíleli kontakty na komunitní tlumočnický a koordinovali dostupnost této služby.
- ▶ Doporučujeme obecním a městským úřadům (odborům školství), aby školám umožnily čerpat finance na využívání služeb pro zvýšení efektivity komunikace s rodiči cizinci a předcházení problematickým situacím z důvodů kulturní a jazykové odlišnosti.

4) Standardizace služeb pro cizince

- ▶ Doporučujeme MPSV iniciovat diskusi o sociálních službách pro cizince ze třetích zemí, na jejímž základě se definují a standardizují služby pro cizince spojené se vzděláváním v rámci terénních programů, sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a tlumočnických služeb jakožto nástrojů podpory cizinců v integračním procesu.
- ▶ Doporučujeme rozšířit zákon 108/2006 Sb., *o sociálních službách*, o tyto standardizované služby.

33 Otázkám legislativního ukotvení této pozice se věnuje např. Jan Klusáček z mezinárodní organizace Lumos. Více: www.wearelumos.org

5) Začlenění tématu vzdělávání cizinců do existujících forem vzdělávání sociálních pracovníků

- Navrhujeme vyšším odborným školám, vysokým školám a vzdělávacím institucím realizujícím vzdělávání sociálních pracovníků, aby ve svých vzdělávacích programech zohlednily téma vzdělávání cizinců, praktické aspekty práce s cizinci a posilování kulturní senzitivity a práce s odlišností jako předpoklad kvalitní práce sociálních pracovníků s cizinci.

6) Zajištění informovanosti rodičů cizinců o vzdělávání dětí a žáků s OMJ

- Navrhujeme, aby koordinátor vzdělávání žáků s OMJ působící na MŠMT zajistil uveřejnění praktických informací pro rodiče cizince (ve vybraných jazykových mutacích) v příslušné sekci **webových stránek MŠMT**. Jedná se zejména o informace o českém vzdělávacím systému a soubor životních situací, které musí rodiče ve vztahu ke vzdělávacímu systému řešit.
- Navrhujeme, aby koordinátor vzdělávání žáků s OMJ působící na krajských úřadech (odborníky školství) vytvořil **na webových stránkách krajského úřadu** sekci, v rámci které cizinci získají (v jazykových mutacích) lokálně specifické informace (kontakty na školy, informace o nabídce jazykové podpory, kontakty na síť poskytovatelů podpůrných služeb včetně krajského koordinátora integrace cizinců, kontakty na integrační centra, komunitní tlumočnický tým, možnosti doučování apod.). Stejný informační zdroj může nabízet informace metodicko-organizačního rázu pro školy (metodické materiály ke vzdělávání žáků s OMJ, informace o jazykové diagnostice, odkaz na komunitní tlumočnický tým apod.).

7) Pilotní ověření činnosti sociálních pracovníků ve školách

- Navrhujeme institucím samosprávy pilotně ověřit koncept zapojení sociálních pracovníků do činnosti ŠPP.

Mezi kompetence sociálního pracovníka ve školství spadá

- podpora žáků se sociálním znevýhodněním,
- identifikace a vyhodnocování jejich potřeb,
- plánování podpory a rozvoje,
- zajišťování spolupráce a komunikace se zúčastněnými subjekty (škola, rodina, poskytovatelé sociálních služeb, OSPOD, samosprávná instituce aj.),
- přímé poskytování podpory,
- ochrana dětí,
- prevence obtíží v oblasti chování,
- vzdělávání učitelů školy.

Sociální pracovník ve školství může být zaměstnancem sociálního odboru samosprávy a hrazen z rozpočtu obce.

8 PODPORA MATEŘSKÉHO JAZYKA

A) ANALÝZA SITUACE

Podpoře mateřského jazyka dětem a žákům s OMJ není v České republice věnována zatím žádná pozornost. Školský zákon v § 20 odst. 5 ukládá krajským úřadům zajistit pro děti občanů EU „*podle možností ve spolupráci se zeměmi původu žáka podporu výuky mateřského jazyka a kultury země jeho původu, která bude koordinována s běžnou výukou v základní škole*“. Podle všech dostupných informací není v žádném kraji ČR tato výuka zajištěna.

V České republice je několik mezinárodních nebo bilingvních škol, ve kterých probíhá výuka v anglickém, německém nebo francouzském jazyce. Ovšem ne všechny děti občanů EU chodí do těchto škol (jsou především v Praze, Brně a Olomouci) a jazyková nabídka nepokrývá potřeby občanů všech členských zemí. V česko-polském pohraničí poskytuje ve školním roce 2013/14 21 škol výuku v polském jazyce. Ani v jednom případě se ovšem nejedná o žáky, kteří se vzdělávají výhradně v českém jazyce a kterým krajské úřady zajišťují i výuku v jazyce mateřském.

Zajištění podpory mateřského jazyka pro děti občanů třetích zemí, příp. azylanty a žadatele není v legislativě zmíněno vůbec. Existují iniciativy některých škol (např. Základní škola Staňkova v Brně, kde organizují výuku ukrajinštiny) nebo zřizovatelů (v Plzni byl v rámci projektu Integrace cizinců na úrovni samosprávy pořádán kurz vietnamského jazyka pro děti), ale to jsou záležitosti velmi ojedinělé. Kromě těchto iniciativ pak probíhají dílčí aktivity i na poli podpory jazyků národnostních menšin.³⁴

Rada Evropy opakovaně vydává doporučení a usnesení Výboru ministrů a Parlamentního shromáždění na dané téma. Například v roce 2006 v Doporučení 1740 Parlamentního shromáždění se na adresu mateřského jazyka uvádí: „*bylo by žádoucí povzbudit mladé Evropany učit se jejich mateřský jazyk, pokud to není oficiální jazyk dané země*“.³⁵ Důvodů, proč je podpora výuky mateřského jazyka důležitá, je několik. Vícejazyčnost jedinců je z dlouhodobého hlediska v kontextu globálního společenství velmi cenná hodnota. Rada Evropy rozlišuje tzv. *vícejazyčné jedince (plurilingual individuals)*, kteří jsou schopni komunikovat ve dvou a více jazycích na jakékoli úrovni, a tzv. *mnohojazyčné regiony či společnosti (multilingual regions or societies)*, kde se používají dva i více jazyků. Toto rozlišení je velmi důležité, protože vícejazyční jedinci mohou žít ve většinově jednojazyčné společnosti a vícejazyčné společnosti mohou tvořit jednojazyční jedinci, což vzájemnému porozumění příliš nepřispívá. Podle *Common European Framework of Reference for Languages* by jazyková výuka měla vést k jedincům s vícejazyčnými a interkulturními kompetencemi.³⁶

Zároveň s osvojováním nebo upevňováním mateřského jazyka mají mladí migranti či děti z druhé generace možnost posilovat svou kulturní a jazykovou identitu či s ní pracovat s pocitem náležitosti k rodině, kořenům a kultuře, čímž můžeme předejít problémům spojeným s fenoménem vykořenění, který mnoho migrantů (nejen) v Evropě zažívá a zažívá.

Dovednosti v mateřském jazyce hrají velmi významnou roli i v procesu učení se (a to nejen jazyka). Mnoho zahraničních výzkumů³⁷, ale i zkušenosti pedagogů ukazují, že jazyky mají společný dovednostní základ, na jehož kvalitě je závislá i míra dovedností postupně osvojovaných jazyků, mateřského i dalších. Bez cílené jazykové podpory směrem k mateřskému i vyučovacím jazyku se žáci s OMJ mohou velmi snadno stát *lidmi bez jazyka*, tj. lidmi bez dostatečné gramotnosti v používaných jazycích.

34 MŠMT každoročně vyhlašuje dotační Program na podporu vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy.

35 *The linguistic and educational integration of children and adolescents from migrant backgrounds*. Strasbourg: Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_ForumGeneva/MigrantChildrenConceptPaper_EN.pdf

36 *Common European Framework of Reference for Languages*, s. 168, dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

37 Např. <http://iteachilearn.org/cummins/mother.htm>, více na: <http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-odkud-prichazi-do-cr/teorie-spolecne-obecne-vychozi-dovednosti>, <http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-odkud-prichazi-do-cr/dvojazycni-zaci>

Kromě zajištění výuky mateřského jazyka hraje významnou roli v podpoře vícejazyčnosti a otevřenosti škol i přítomnost vícejazyčného personálu přímo ve škole. Za velmi dobrou praxi je považováno zaměstnávání cizinců na pozici asistentů pedagoga, kteří podporují žáky s OMJ, ale i žáky z majoritní společnosti. Jejich zaměstnávání pilotovala META, o.p.s. v rámci projektů z programu OPPA.³⁸

B) NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Podpora mateřského jazyka u žáků s OMJ, ale i větší **otevřenost škol komunitě a jazykové a kulturní heterogenitě** je posledním leč neméně důležitým tématem. Přestože většina úsilí je věnována podpoře výuky vyučovacího jazyka, pro rozvoj potenciálu žáků s OMJ je velmi důležitá i dostatečná gramotnost v mateřském jazyce. Nabídka této výuky by neměla být nahodilou záležitostí, ale systémově přijatým opatřením vzdělávacího systému.

- ▶ Navrhujeme, aby se tomuto záměru přizpůsobila legislativa. Doporučujeme v § 20 o vzdělávání cizinců v odst. 6 rozšířit výuku mateřského jazyka i na ostatní žáky s OMJ. Doporučené znění by mohlo být:
(6) Podle možností ve spolupráci se zeměmi původu žáka zajistí krajský úřad podporu výuky mateřského jazyka a kultury země jeho původu, která bude koordinována s běžnou výukou v základní škole.
- ▶ Navrhujeme, aby MŠMT ve spolupráci se zastupitelskými úřady zemí původu vypisovalo dotační programy, ze kterých by mohla být **krajskými úřady** financována výuka mateřského jazyka žáků, ale i výuka minoritních jazyků pro české žáky.
- ▶ Navrhujeme, aby v každém kraji měl krajský koordinátor integrace cizinců (viz Opatření 1) na starost zajištění výuky mateřského jazyka dětí a žáků. Výuku by zajišťoval ve spolupráci se školami, krajanskými sdruženími, neziskovými organizacemi, komunitami či jednotlivci.
- ▶ Doporučujeme ve školách vytvářet **příležitosti k rozvoji mateřského jazyka** přítomných žáků a cíleně **oceňovat jazykovou různost**, spolupracovat s rodinami při naplňování těchto příležitostí (vybízet rodiče k zapojení prostřednictvím materiální pomoci - knihy, slovníky, audio, video, ale i personální podpory - rodiče sami mohou výuku organizovat, zajišťovat).
- ▶ Doporučujeme zaměstnávat ve školách vícejazyčný personál (např. **vícejazyčné asistenty pedagoga**), kteří přirozeně odpovídají na jazykové potřeby přítomných žáků a mohou i zajišťovat výuku mateřského jazyka, je-li třeba.

38 Více v dokumentu <http://www.inkluzivniskola.cz/content/hleda-se-dvojazycny-asistent>

ZÁVĚR

Systémová doporučení, která META, o.p.s. na základě diskuse s odborníky v tomto strategickém materiálu představuje, reagují na dlouho zanedbanou oblast podpory žáků s odlišným mateřským jazykem ve vzdělávání. Doporučení jsou velmi rozsáhlá a týkají se osmi důležitých oblastí, které se do vzdělávání a začleňování žáků s OMJ promítají. Tato doporučení můžeme pro zjednodušení rozdělit na **tři klíčové oblasti**.

První klíčovou oblastí jsou doporučení v oblasti **strukturálních podmínek** vzdělávání a začleňování žáků s OMJ. Mezi ně řadíme zejména doporučení MŠMT **nastavit koncepci** vzdělávání a začleňování dětí a žáků s OMJ a **zajistit koordinaci** této agendy na úrovni MŠMT i regionů, neboť obojí v současném systému znatelně chybí. Cestou k naplnění tohoto doporučení je vytvoření **expertní nadresortní pracovní skupiny** ze zástupců klíčových aktérů, která navržená doporučení transformuje v **akční plán**, který bude předložen ministrovi školství ke schválení nejpozději do června 2015.

Součástí navrhované koncepce by měl být zejména **způsob organizování** jazykové přípravy a následné podpory na jednotlivých stupních škol, jejich **rozsah** a způsob **financování** této služby. Navržená koncepce by se následně měla projevit také ve změnách **školské legislativy**.

Další strukturální podmínkou je pak vytvoření **vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru čeština jako druhý jazyk (ČDJ)**, a to na všech stupních vzdělávacího systému (od předškolního po střední vzdělávání). Druhým krokem k systémovému nastavení je pak zařazení vzdělávacího obsahu ČDJ do **kurikulárních dokumentů** (rámcových vzdělávacích programů). Za důležitý aspekt jazykové podpory považujeme i **podporu mateřského jazyka**. Aby byla tato podpora kvalitní a dosažitelná, je potřeba i ji strukturálně nastavit a opřít o legislativní změny.

Mezi strukturální podmínky patří dále **standardizace služeb pro cizince**, včetně odpovídajícího rozšíření zákona o sociálních službách a **posílení kapacity školských poradenských zařízení** o odborníky na oblast češtiny jako druhého jazyka, sociální pracovníky a kulturní antropology a posílení školních poradenských pracovišť o **školní psychology a sociální pedagogy**, včetně ukotvení pozice sociálního pedagoga v zákoně o pedagogických pracovnících.

Poslední strukturální návrhy se týkají **standardu kvality profese učitele**, do kterého je třeba zakomponovat potřebné kompetence pro výuku žáků s OMJ, a **pilotního ověření činnosti sociálních pracovníků ve školách** zapojených do školních pedagogických pracovišť.

Druhou klíčovou oblastí je posilování **dovedností** jednotlivých aktérů. Mezi doporučení v této oblasti patří zejména rozšíření vzdělávání vybraných budoucích pedagogů o výuku **češtiny jako druhého jazyka** a příprava pedagogů na práci s heterogenní třídou. O stejná témata by mělo být rozšířeno i vzdělávání již vystudovaných pedagogů v rámci DVPP.

Posílit je třeba i dovednosti pracovníků poradenských zařízení. **Odbornost školských poradenských zařízení** je třeba rozšířit o poradenství pedagogům v oblasti vzdělávání žáků s OMJ. Z hlediska kvality sociálních služeb je pak třeba začlenit téma vzdělávání cizinců do existujících programů **vzdělávání sociálních pracovníků**.

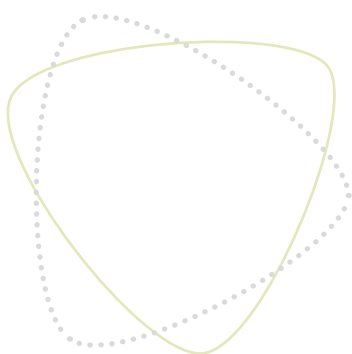
Poslední klíčovou oblastí navrhovaných opatření je nastavení **podpůrných mechanismů** uvnitř vzdělávacího systému a systému sociálních služeb. Sociální služby se týkají poradenství a podpory **práce s rodinou cizinců**, zahrnující potřebu zajistit **informovanost rodičů cizinců**, propojování poskytovatelů sociálního poradenství v oblasti vzdělávání v lokalitě, zajištění **dosažitelnosti a provázanosti existujících služeb** pro cizince a zajištění dosažitelných služeb **komunitních tlumočnicků**.

Za podpůrné mechanismy z hlediska samotného vzdělávání považujeme návrhy na **vytvoření jazykové diagnostiky** (vstupní i průběžné), která by pomohla pedagogům zvážit míru podpory a zároveň umožnila čerpat na ni finanční prostředky. Podpořit jazykovou přípravu by mělo i **vytvoření e-learningového prostředí** pro individuální jazykovou přípravu dětí a žáků všech stupňů škol. Dalším navrhovaným opatřením je pak rozšíření nabídky poradenských zařízení pro pedagogy o dlouhodobější a intenzivnější **metodickou podporu pedagogů**, včetně následků

v hodině a supervizí, a rozšíření palety poskytovaných služeb o poradenství v oblasti ČDJ a inkluze žáků do výuky. S poradenskými zařízeními souvisí i návrh na **zmapování situace** v oblasti pedagogicko-psychologického poradenství a **vytvoření diagnostických nástrojů**.

Navrhovaná opatření směřují k nastavení rovných příležitostí ve vzdělávání a k vytvoření systému, který umožní školám rozvíjet potenciál každého žáka s OMJ. Jsou jistou vizí, ideálem, který má podobu **komplexního systému**, který účinně podporuje školy, pedagogy, rodiny i samotné děti, žáky a studenty. Je flexibilní, ale zároveň stojí na jasně formulovaných kompetencích a kvalitně a efektivně poskytovaných službách s vytvořenými evaluačními mechanismy. Jsme přesvědčeni, že takový systém bude představovat přínos nejen pro žáky s OMJ, ale také pro pedagogy, kteří je vyučují, a v neposlední řadě též pro žáky vychovávané v českém jazyce.

Systémové změny obdobného rozsahu a komplexnosti jsou vždy dílem všech zúčastněných aktérů. Mimořádná úloha v tomto případě navíc připadá **Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy**, které z pozice ústředního orgánu státní správy má zásadní vliv na podobu vzdělávacího systému a nastavování podmínek, za kterých bude vzdělávání žáků s OMJ v České republice fungovat. Vnímáme jako velmi pozitivní signál podpory této oblasti, že zástupci MŠMT se účastnili jak diskusních setkání nadresortní platformy, tak vybraných expertních skupin, během kterých doporučení vznikala. I proto věříme, že navrhovaná systémová opatření a jejich následné představení odborné veřejnosti na kulatých stolech, seminářích a diskusních setkáních, které META, o.p.s. plánuje v následujícím období, budou jedním z impulzů vedoucích k vytvoření a implementaci koncepce vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem.

POUŽITÁ LITERATURA

BIBLIOGRAFICKÉ ZÁZNAMY TIŠTĚNÝCH PUBLIKACÍ

CUMMINS, Jim: *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Cambrian Printers, 2001.

IGOA, Cristina: *The Inner World of the Immigrant Child*, Routledge, 1995.

Jazyková a kulturní rozmanitost. Goethe-Institut, Praha, 2012.

KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci v základních školách – Fakta, analýzy, diagnostika*. Praha: Univerzita Karlova, 2013.

BIBLIOGRAFICKÉ ZÁZNAMY ELEKTRONICKÝCH DOKUMENTŮ

Common European Framework of Reference for Languages. Rada Evropy. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf>.

Education and migration strategies for integrating migrant children in European schools and societies. An independent report submitted to the European Commission by the NESSE network of experts. Evropská komise, 2008. Dostupné z <<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf>>.

Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools, OECD Publishing, 2012. Dostupné z <<http://www.oecd.org/edu/school/50293148.pdf>>.

Evropská sociální charta. Turín, 1961. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1218/esch.pdf>>.

From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. Rada Evropy, 2007. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Guide_niveau3_en.asp>.

Metodické doporučení ředitelům škol k výuce žáků – cizinců. MŠMT ve spolupráci s NÚV. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-reditelum-skol-vyuka-cizincu>>.

Social Investment Package, Evropská komise, 2013. Dostupné z <http://www.spcr.cz/files/en/eu/ec/COMM_Social-investment-package_en.pdf>.

Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele, MŠMT. Dostupné z <<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>>.

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. MŠMT, 2014. Dostupné z <<http://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/tiskova-zprava-strategie-vzdelavani-2020-je-klicovy-dokument-a-je-treba-o-nem-diskutovat/>>.

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra; ŠKODOVÁ, Svatava.: *Metodika práce s žáky-cizinci v základní škole*. MŠMT, Praha, 2012. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodika-prace-s-zaky-cizinci-na-zakladnich-skolach>>.

The linguistic and educational integration of children and adolescents from migrant backgrounds. Language Policy Division, Rada Evropy, 2010. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_Forum_Geneva/MigrantChildrenConceptPaper_EN.pdf>.

Úmluva o právech dítěte, OSN, New York, 1989. Dostupné z <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>>.

Untapped Skills - Realising the Potential of Immigrant Students, OECD, 2012. Dostupné z <<http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf>>.

Zpráva IPPP: *Závěry a navrhovaná opatření*. Dostupné z <http://www.ippp.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=310&Itemid=322>.

VYBRANÉ LEGISLATIVNÍ DOKUMENTY

Zákon č. 325/1999 Sb., *o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu)*. Dostupné též z <<http://www.msmt.cz/dokumenty/zakon-c-165-2006-sb-kterym-se-meni-zakon-c-325-1999-sb-o-azyly-a-o-zmene-zakona-c-283-1991-sb-o-policii-ceske-republiky-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-zakon-o-azyly-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-a-nektere-dalsi-zakony>>.

Zákon č. 326/1999 Sb., *o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů*. Dostupné též z <<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?cd=76&typ=r&zdroj=sb99326>>.

Zákon č. 561/2004 Sb., *o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů*. Dostupné též z <<http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon?from=boxTopSearch>>.

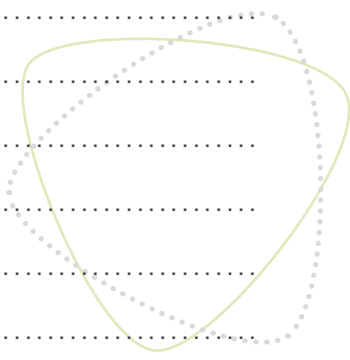

Zákon č. 48/1997 Sb., *o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů*. Dostupné též z <<http://zakony-online.cz/?s75&q75=all>>.

Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*. Dostupné též z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf>.

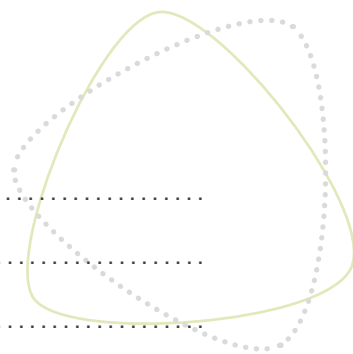
Usnesení vlády České republiky ze dne 22. Ledna 2014 č. 60 o Postupu při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců – Společné soužití v roce 2014. Dostupné též z <http://www.cizinci.cz/images/pdfka/pravni-predpisy/usneseni_2014_60.pdf>.

Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., *o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*. Dostupné též z <<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-147-2011-sb-kterou-se-meni-vyhlaska-c-73-2005-sb>>.

POZNÁMKY

A series of horizontal dotted lines for writing notes, spanning the width of the page.

A series of horizontal dotted lines for handwriting practice, spanning the width of the page.

